

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

2007 RUGSĖJIS NR. 9 (395). KAINA 3 LT

akiračiai

Esu lietuvis, niekuo kitu negaliu ir nenorėčiau būti

■ „Akiračių“ redkolegijos nariui Tomui Venclovai rugsėjo 11-ąją sukako septyniasdešimt metų. Nuoširdžiai sveikiname ir linkime daug kūrybinių minčių bei stiprybės jas įgyvendinant. O „Akiračių“ skaitytojams pateikiame Virginijaus Savukyno pokalbį su Tomu Venclova, transliuotą per LTV2 kanalą.

Tapimas disidentu

Jūs užaugote sovietams lojaloje šeimoje, tačiau susiformavote kaip disidentas. Jūsų atvejis nebuvo vienintelis. Galime prisiminti Štromą. Kaip manote, kodėl taip nutiko, kad Jūs tapote disidentu?

Lietuvoje tikrai buvo du tokie atvejai: Štromo ir mano. Bet Rusijoje arba Lenkijoje tokių atvejų, be abejo, yra buvę ir daugiau. Šeimos, kokiose užaugome mudu su Štroma, tais laikais ir pagal tuos standartus, kaip dabar sakoma, buvo elitinės. Jose buvo neblogos buitinės sąlygos (nors dabar dažna šeima gyvena daug prabangiau), neblogos bibliotekos, platūs ryšiai ir kartu – platesnis akiratis.

Tomas Venclova prie Vilniaus Rotušės, kur buvo apdovanotas šv. Kristoforo skulptūrele. Vilnius, 2003 m. (A. Žygavičiaus fotografija iš rotušės archyvo)

Bet tai buvo vis tiek sovietams lojalios šeimos...

Tuo mes ir skyrėmės, jau ankstyvoje vaikystėje ir jaunystėje, nuo daugumos Lietuvos žmonių. Kaip kiti suvokė sovietų valdžią? Tai svetimmas baubas, slegiantis, pavojingas, prie kurio, nori nenori, tenka prisitaikyti. Mums taip neatrodė. Atrodė, kad pasaulis, apskritai, yra geras, teisingas, jį galbūt dar reikia kiek pagerinti, bet tai visai įmanoma. Ir mums teks tuo užsiimti.

Paauglystėje Jūs tikėjote sovietiniais idealais?

Taip. Maždaug ligi devyniolikos metų. Štromas, kiek žinau, ligi dvidešimties dvejų. Kada įgyji gyvenimo patirties ir pamatai, kad tas pasaulis visiškai nėra nei geras, nei teisingas, ir kad jo pagerinti legaliais būdais neįmanoma, tai yra didžiulis psichologinis smūgis. Ir jis labai stiprina disidentines nuotaikas. Jautiesi žiauriai apgautas, atsiranda net keršto jausmai.

O tai buvo staigus praregėjimas ar laipsniškas?

Paprastai visada sakau, kad praregėjau 1956-ųjų metų lapkričio 4 dieną, kada buvo žiauriai užgniaužta Vengrijos revoliucija, kuriai aš simpatizavau, nes maniau, kad tai yra socializmo taisymas. Jos užgniaužimas parodė, kad socializmo pataisyti neįmanoma, kad jis gali tikrai subyrėti. Tą dieną laikau savo politinio gimimo dieną. Štromui tai buvo diena, kada buvo paskelbta, jog vadinamoji „gydytojų byla“ yra Stalino sufabrikuotas dalykas – iš tikrųjų gydytojai, kuriuos kaltino Kremliaus vadų nuodijimu, yra nekalti ir turi būti paleisti. Tai buvo truputį anksčiau, 1953 metų balandžio mėnesį. Nepaisant to staigus lūžio, kuris įvyko ir man, ir Štromui per vieną dieną, be abejo, buvo ir tam tikras laipsniškas brendimas.

Nukelta į 7 p.

ŠIAME NUMERYJE:

- 3 p.** Linas Venclauskas apie artėjantį nepriklausomybės dvidešimtmetį
- 10 p.** Virginijus Savukynas: Apie stereotipus, kurie „pateisina“ diskriminavimą
- 13 p.** Vytautas Rubavičius: Didėjanti „nebeparklupdomos“ Rusijos grėsmė
- 14 p.** Aleksejus Michalovičius: AE statyba Baltarusijoje

REDAKCIJOS SKILTIS

Seimo krizė ar partijų negalė

■ Pastaruoju metu vis dažniau viešojoje erdvėje diskutuojama, kodėl vieną svarbiausių valstybės institucijų yra ištikusi sisteminė krizė. Kas atsitiko, kad bene 70 nuošimčių piliečių nepasitiki savo demokratiškai išrinktais parlamentariais? Vieni politikos apžvalgininkai dūsauja ir svarsto, kaip atgaivinti Seimo politinę ir moralinę galią, kiti – ir toliau koneveikia patį blogiausią Seimą, tretį visus iki vieno „seimūnus“ vadina idiotais. Bet argi tai vienos institucijos krizė? Akivaizdu, jog viso labo – tik vienas politinę sistemą apėmusios ligos požymių. Nereikia didelių įžvalgų, kad suprastume, jog visuomenės nepasitikėjimas valstybe yra pasiekęs kritinę ribą. VSD skandalas tą ribą dar sparčiau priartino.

Kam tai naudinga? Taip jau esame įpratę klausinėti nesibaigiančių sąmokslų teorijų kontekste. Tik vargu ar šįsyk reikėtų ieškoti vien išorės priešių, kur kas naudingiau pasidairyti savaime darže. Visuomenės nepasitikėjimas valstybės institucijomis yra naudingas valdantiejiems, ypač nerenkamiems ir realiai valdžių galiomis besinaudojantiems biurokratams. Politiniam elitui netgi naudinga skatinti visuomenės nusivylimą, nes tada galima nusikratyti atsakomybės. Tokiame kontekste visokie politiniai minėdai netgi naudingi, nes dėl visų bėdų galima apkaltinti juos, populistus, politinius klounus ir neva neišprususią visuomenę.

Ir vis dėlto, kur glūdi šaknys tokio totalaus nusivylimo demokratiškiausia valstybės institucija? Atsakymas peršasi savaime – partijų kokybėje. Deja, šiandien demokratinę valstybę būvį garantuojantis politinių partijų spektras atrodo beviltiškai. Kiekybiškai partijų gausa lyg ir byloja apie pozityvius demokratijos žingsnius, bet kokybiškai? Net ir solidžiausiomis save laikiančios partijos stokoja idėjų, bado jas gaudyti iš šalies, partijų viršūnėlės nesileidžia į diskusijas su eiliniaisiais partiečiais, populistškai viliodami visuomenei žinomas asmenybes, o artėjant rinkimams net ir skandalingus žvaigždūnus. Ką jau ir kalbėti apie idėjinę lygmenį, jei buvę politiniai oponentai, apsikaisę nieko nereiškiančiomis liberaliomis etiketėmis, Zuokas ir Paulauskas puola glėbesčiuotis. Ir taip bus tol, kol partijos nesiliaus tarnauti atskiriems grupiniams galios interesams. Kol taip bus, neturės nei asilų raudonais batais, nei darbietiškų „matrioškų“, nei kitokių partinių valkatų, kuriems niekada nerūpėjo nei idėjos, nei piliečiai, nei valstybė.

EGIDIJUS ALEKSANDRAVIČIUS

Liaudiška išmintimi pradėtinis komentaras apie pavojų, kuris šiandien vis labiau kyla svarbiausių mūsų demokratijos simbolių – Seimo ir politinių partijų prestižui. Nedvejodamas pasakysiu, kad to pavojaus ryškiausiais ženklais laikytinas, viena – itin žemas pasitikėjimo jais lygis, antra – pasibaisėtina žeminama jų atžvilgiu retorika, kurią kultivuojame mes, visi viešosios erdvės dalyviai. Pirmiausiai žurnalistai ir komentatoriai. Sakau mes, nes ir pats esu tarp tų nuodėmingųjų žodžiakalių ir etikečių kūrėjų.

Nebandysiu ginčyti plačiai pasklidusių teiginių apie tai, kad šios kadencijos Seimo intelektualinės savybės yra blogiausios iš visų iki šiolei mūsų rinktų. Galbūt. Jei taip yra, tuomet ti-

Kas per daug – nesveika

krovė yra nuvilianti, nes dažnas žils-telėjęs pilnametis prisimena viešas ankstesnių Seimų kritikų viltis. Iki banalumo dažnai kartojosi maždaug šitokie žodžiai: *Na, šis Seimas prastas, nes visi išbadėję tik grobstyti ir parduoti... Ateis turtingi deputatai, tada pagerės*. Po kiek laiko pradėjo daugėti seiminių milijonierių. Tada nuotai-kos dar labiau subjero, kaip ir tada, kai apsižiūrėta, jog fantastiškos teisė-jų algos nė kiek nedidina teisingumo kiekio ir pasitikėjimo jo vykdytojais.

Taigi banalu būtų vardyti maž-raščius asmenis ir politinio absurdo atvejus, kurie tikrai diskreditavo da-bartinės kadencijos Seimą. Labiau atkreipčiau dėmesį, kad Seimo dis-kreditavimo judėjime kaip niekada ryškiai ėmė rodytis vykdomosios ir dar apsiginklavusios valdžios atstovai. V. Pociūno žūties aplinkybių aiškinimosi ir VSD veiklos tyrimo procese nesyk buvo pademonstruota tiesiog panieka tautos atstovybės atžvilgiu. Nemažiau ryškiai tai matosi dujų kainų įstatyminio reguliavimo atveju. Reikėtų pagalvoti, ar kada nors per mūsų Respublikos nepriklausomybės metus Vyriausybė būtų taip ryškiai manipuliavusi savo vykdomosiomis galiomis, kad išvengtų demokratiškai išrinkto Seimo įstatymo poveikio?

Įtarus skaitytojas, bandęs susi-gaudyti *quo vadis*, Lietuvos valstybe, neišvengiamai turi pradėti sampro-tauti, kam gali knietėti diskredituoti Seimą ir jo narius labiau nei jie patys tai daro? Suprantama, pokomunisti-nis kraštas neims iš karto gerbti (net kritikuodamas) savo paties rinkos valdžios. Savęs negerbiančios žmonės juk neims gerbti iš savo tarpo išrink-tų atstovų. Kas kita biurokratai arba karaliai – nei vienu, nei kito žmonės negali pasirinkti. Uždaros visuome-nės sąmonei anoniminė valdininkija ir yra it *deus ex machina*: iš kažkur, iš natūros, iš savęs, iš nežinomy-bės atsirandantis visagalių anonimų sluoksnis, kuriam nereikia rodyti individualių veidų, nebent jie pri-klausytų aukščiausių politinių postų ištroškusių rūšiai. Taip susiklosto sociopsichologinės prielaidos, lei-džiančios aukštesiems biurokratijos sluoksniams išlaikyti tautos žmonių akyse aukštesnius reitingus nei pačių piliečių rinktoji valdžia.

Labiausiai keliantis nerimą yra ki-tas įtarimas: savo nepakaltinamumu ir galia susirūpinusi aukštoji biuro-kratija pati yra suinteresuota Seimo diskreditacija. Ypač tada, jei dėl vie-nos ar kitos priežasties Seimas imasi griežtinti vykdomosios valdžios kon-

trolę, versti laikytis jo paties priimtų įstatymų. Tuomet tiesiog dėsningai yra išnaudojami liaudiško nepagar-bumo savo rinktai valdžiai polinkiai.

Neginu konkrečių deputatų ar jų spiečių. Kibirai rašalo ir vaidy-bos laiko susikaupė po paskutiniųjų rinkimų, valdžion atvedusių mišrią senų politinių gudručių ir nežinia ko ištroškusių beraščių būrį. Bandau klausti, ar mes patys – viešieji kalbė-tojai ir kritikai – iš įkarščio neprisi-dedam prie šio darbo. Jau beveik ne-bepakeičiamas tapo žodis *seimūnas*, nors nesunku įtarti, kad visos įma-nomos konotacijos liudija jį esant ironijos įnagiui. Tai tik vienas krislas toje inertiškoje aplinkoje, kurion mes patys įsileidžiame žeminančią kalbą. Kadaise „Akiračių“ puslapiuose Ka-zys Almenas kaltino intelektualus, kurie į savo akademišką saloninę aplinką įsileidžia kai kurias temas ir retorikas, prisidedančias prie an-tipatriotinių ar nepatriotinių nuo-taikų skleidimo. Ginčijomės tada, o dabar galvoju, kad jo būta teisesnio, nei iš pradžių pasirodė. Gal turėtu-me turėt tą galvoje rašydami ir kal-bėdami apie tautos atstovybę – Lie-tuvos Seimą? Pradėsiu nuo savęs: kad ir kas benutiktų, žodis *seimūnas* turės atsirasti išimtinai tik prie savo priedermes pažėmusio Seimo na-rio pavardės...

JULIUS ŠMULKŠTYS

Konstituciniam Teismui nusprendus, jog plačiai įteisinta dviguba pilietybė pažeidžia Konstituciją, pasigirdo daug kritikos ir pasiūlymų, kaip ją pakeisti, kad dviguba pilietybė nebūtų drastiškai suvaržyta. Andrius Kubilius, nuo kurio partijos rėmimo priklauso da-bartinės vyriausybės egzistencija, yra pristatęs projektą, pagal kurį Lietuvos pilietybė būtų palikta visiems užsieny-jė gyvenantiems lietuviams, išskyrus nusikaltėlius. Gediminas Kirkilas taip pat kalbėjo apie reikalą ją išsaugoti. O kas atsitiko? Vidaus reikalų ministras Raimundas Šukys pristatė įstatymo pataisas, pagal kurias dviguba pilietybė būtų dar labiau apribota, negu Konstitucinio Teismo interpretaci-joje. Tokiu atveju Lietuvos pilietybės netektų ir tie, kurie yra buvę prieša-rinės Lietuvos piliečiai arba jų pali-kuonys ir kurių pilietybė buvo atkurta prieš Konstitucinio Teismo sprendi-

Dviguba pilietybė, Konstitucinis Teismas ir politika

mą. Kitaip tariant, Šukio pataisos tu-rėtų atgalinį efektą. Ar jo projektas atsirado be Vyriausybės žinios ir pri-tarimo, šiuo metu sunku pasakyti, bet spėčiau, jog tokiu svarbiu klausimu ministras nesiimtų akcijos be Premje-ro pritarimo ir gal būtų inicijavimo.

Taigi kas čia darosi? Kai kas pasa-kytų, kad visa tai yra charakteringa kai kuriems Lietuvos politikams, ku-rie viena sako, o kita daro. Aš tikiuosi, kad Gediminas Kirkilas anksčiau ar vėliau paaiškins, kas paskatino vidaus reikalų ministrą dvigubos pilietybės klausimu būti radikalesnį už Konsti-tucinį Teismą. Apie pastarąjį galima pasakyti, jog jo sprendime, iš esmės panaikinančiame dvigubą pilietybę, atsispindėjo ne Konstitucijos raidė, kaip teismo argumentacijoje teigia-ma, o ganėtinai subjektyvi interpre-tacija. Antra, reikia pripažinti, kad tokie atvejai neretai atsitinka: konsti-tucijos yra bendrų tikslų, principų ir procedūrų dokumentai, kuriuos rei-kia pritaikyti konkrečioms atvejams, o tai nėra lengva padaryti, nes teisė-jai turi pasikliauti tokiais faktoriais, kaip konstitucinių nuostatų dvasia, tikslas ir logika dokumento visumos kontekste. Dėl to nėra stebėtina, kad konstituciniais klausimais teismų sprendimai dažnai yra kontroversiš-ki.

Taip ir su dviguba pilietybe. Kons-titucijos 12 straipsnis nurodo, kad „Iš-skyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lie-tuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“. Taigi čia svarbiausias klausimas yra, kas tie „atskiri atvejai“. Kons-titucinis teismas nusprendė, jog „ats-kiri“ reiškia „pavieniai“, todėl dviguba pilietybė gali būti leidžiama tik indivi-dams ir retai. Teismo nuomone, dabar yra per daug žmonių, turinčių Lietu-vos ir kitos valstybės pilietybę, ir tai parodo, jog Konstitucijos 12 straips-nio nuostatų nebuvo laikomasi.

Tačiau „atskiri“ – nebūtinai reiškia „pavieniai“ ir „reti“. Galima teigti, jog prieš Antrąjį pasaulinį karą turė-tos pilietybės atkūrimas yra „atski-ras“ atvejis, galiojantis palyginti tik-tai mažai žmonių grupei, atsiradusiai unikaliomis istorinėmis sąlygomis. Konstitucija kalba apie nenurodytas išimtis, kuriose dviguba pilietybė yra priimtina. Ir kas svarbiausia – ji Sei-mui suteikia teisę tas išimtis išvardin-ti. Taigi, jei parlamentas padarė išimtį prieš karą turėjusiems Lietuvos pilietybę ir jų palikuonims, atrodytų, kad šis veiksmas negalėjo Konstitucijos pažeisti. Iš esmės tą patį galime pasa-kyti ir apie po nepriklausomybės at-gavimo Lietuvą palikusius emigran-tus. Jų atveju yra dar ir kitas faktorius.

Sunku suprasti, kodėl mūsų valstybė norėtų teisiškai atsakyti lietuvių, kurie išvyksta dėl ekonominių prie-žasčių, nenutraukia ryšių su tėvyne ir tam tikru atveju nori sugrįžti į savo tikruosius namus.

Konstitucinis Teismas greičiausiai savo sprendimo nepakeis, bent jau netolimoje ateityje – dalinai dėl to, kad toks žingsnis negatyviai paveiktų jo autoritetą. Bet yra ir kita priežastis. Atrodo, kad teismas šiuo klausimu ne tik neturi abejonių, bet jį traktuoja su nemaža emocijos doze. Tokia pažiū-ra atsispindėjo Konstitucinio Teismo pirmininko Egidijaus Kūrio neseniai padarytuose pareiškimuose. Pagal „Lietuvos ryto“ korespondentą, „Teis-mo (Konstitucinio) vadovas ragino nekurti teisinių abrakadabrų aiški-nant, kad galima kitoje Konstitucijos vietoje prirašyti keletą žodžių ir esą taip būsianti pakeista 12 straipsnio nuostata“. (Delfi, 2007 08 06).

Man atrodo, kad konstitucinių teismų nariams, ypač jų pirminin-kams, nedera iš anksto kalbėti apie vienokį ar kitokį galimą teismo spren-dimą. Jei Egidijus Kūris jau dabar tei-gia, ką Konstitucija leidžia ir ko ne, tai jis tikrai negalės būti nešališkas teisė-jas, kai reikės daryti oficialų nutarimą dėl būdų pakeisti 12 straipsnį.

Nukelta į 3 p.

LINAS VENCLAUSKAS

Grižiu prie to, apie ką jau buvo rašyta – rugpjūčio 23 dienos. Nereikia ilgai aiškinti ir įrodinėti, kad tai simbolinė data ir ne tik lietuviams. Mūsų kultūrinėje atmintyje pirmą, bet nepaskutinį kartą ji pasirodė su 1939 metų data. Antrą kartą – per 1987 metų mitingą prie A. Mickevičiaus paminklo Vilniuje, pernai ši data sutapo su Vytauto Pociūno žūtimi. Tad akivaizdu, kad kuriant, interpretuojant ir prisimenant istoriją simbolinės datos gali turėti daugiau nei vieną reikšmę bei kelti skirtingus jausmus ir vertinimus įvykių dalyviams ar tuos įvykius atsimenantiesiems ir vertinantiesiems asmenims.

Ilgai buvusi Juodojo kaspino, t. y. Gedulo diena, dėl 1987 ir 1989 metų įvykių tapo ir Vilties bei pilietinio ir tautinio solidarumo diena, o sykiu ir vienu tauriausių epizodų moderniojoje mūsų šalies istorijoje. Nesunku prisiminti ir kitus po šių buvusių įvykių, tad aišku viena – minėjimų ir suvakčių tikrai bus. Tik skirtingai nei per pačius įvykius, bus ne tik nesutarimų ir skirtingų įvykių interpretacijų, kas yra visai natūralu, bet ir pykčio bei kaltinimų. Šią tendenciją jau parodė mitingo prie A. Mickevičiaus paminklo minėjimas. Buvę bendražygiai, organizuotumo ir vienas kito palaikymo pavyzdžiais tapę asmenys dabar vienas kito atžvilgiu svaidsi įvairiais kaltinimais. Tebūnie taip, neturiu jokio noro ir teisės teisti 1987 m. mitingo organizatorių ir jiems pamokslauti, nors jų santarvės ženklai būtų mielesni nei priešstatą. Antra, jau kuris laikas skaičiuojame

Kasdienis gyvenimas ir artėjantis nepriklausomybės dvidešimtmetis: ar galėsime minėti džiugiai ir oriai

Lietuvos – pradėdami mažiausiai nuo dviejų. Anksčiau to nebuvo, bet tik apsiplėtimas ašaromis, arba, kas dar populiariau dabar – kaltinimais – mažai kuo gali padėti.

Greito atsakymo paieškų rezultatas liudytų, kad bendro prieš akivaizdoje kolektyvinis susitelkimas yra gana natūralus ir psichologiškai reikalingas dalykas. Taip buvo anuomet, o dabar?

Turbūt neilgai teks laukti įvairių proginių datų vertinimų, gilesnės ar seklesnės analizės ir lyginimo – šiaip ar taip, palengva įsiritame į nepriklausomybės dvidešimtmetį. Bus ir privatumų, ir trūkumų, tačiau vienas dalykas jau dabar akivaizdus: gana greitai ir uoliai išmokome manipuliacijų technologijų ir mechanizmų. Tai, kas sėkmingai maitina mūsų vaizduotę, yra gana archajiškas, bet kartu ir klasikinis fenomenas, o tai reiškia, kad jis bemaž amžinas. Modernioji sąmokslų teorija gimė XIX šimtmečio pabaigoje, bet savo pozicijų neužleidžia iki šiol, o Lietuvoje rutuliojasi tiksliai kaip iš natų. Manipuliacijų esmė gana paprasta, bet sykiu ir veiksminga: herojiška – paranojiška individo laikysena ir nuolatinis nepasitikėjimo aplink save sėjimas. Tiesa, kartais sunku suprasti, ar taip elgiamasi sąmoningai, ar ne – tiesiog iš inercijos. Šiaip ar taip – ydingai dažnai tenka išgirsti, ypač kai kalbama apie valdžias, kad juo ar ja kažkas manipuliuoja arba ji ar jis gina kažkieno interesus. Neįmanoma tiesiog gali nesutapti nuomonės? Jei išreiški kitokią poziciją – tai jau gini kažkieno interesus? Pasitikėjimas laisva individo valia ir jo apsisprendimu kažkur dinga. Kita vertus, jei įrodinėji, kad tavo oponentai ar net kolegos yra kažkieno manipuliuojami, tau pačiam tenka teisuliui ir gelbėtojo vaidmuo. Tad kritiškumo ir vaizduotės aruodas per 20 metų nėra jau toks pilnas. Gaila, žinoma, bet užtat vietos tobulėti dar yra.

Taisyti kone dvidešimties metų nepriklausomo gyvenimo spragas ga-

lima, o ir reikia leidžiant naujus įstatymus ar taisant senuosius. Sausos rugsėjo pirmosios įstatymas taip pat sukėlė gana daug diskusijų ir priešpriešų. Bet juk ne visada įstatymai būna protingi ar iki galo subalansuoti. Iš tiesų alkoholizmas Lietuvoje yra problema ir ne tik pastarųjų metų, tad prevencijos šiam procesui tikrai reikia. Įstatymo autoriai gali įrodinėti, kad tai tik pirmas žingsnis, po to dar ką nors bus galima patobulinti ir pan. Bet esama situacija išduoda tam tikrą mūsų mentaliteto lygmenį: formaliai uždrausta – tai jau veiksminga. Nors alkoholio gali prisipirkti iš vakaro, ištuštinti sekijos atsargas, gurkšnoti alų ne kur nors bare, bet užsidarius namuose ir t. t. Antra, idėjinis solidarumas mūsų visuomenėje menkai težiūrimas, ir raginimas ar prašymas laisva valia rugsėjo pirmąją praleisti be alkoholio patirtų fiasko. Valančiaus idėjos, o kartu ir tikslo pajutimas vienybės labui liko kažkur užnugaryje. Tad uždraudei ir ramu – kiti nė to nesugebėjo padaryti. Juk geria visa Europa, galimas daiktas, blaivinant tautą gali ateiti ir pagalba iš Briuselio, kuriame taip pat retkarčiais gimsta geranoriški įstatymai, grįsti argumentacija, kurios pabaigoje norisi rašyti ne tašką, o kibernetinę šypsenėlę – ☺

Šiaurės Škotijos laikraštis „The Press and Journal“, 2007 08 25, paskelbė straipsnį apie Škotijos kelių policijos darbo patobulinimą, sąlygotą Briuselio direktyvos. Esmė tokia: nuo šiol škotų kelių policininkai dirbdami kalnuotose vietovėse privalės dėvėti šviesą atspindinčius drabužius, jei jų krūtinės apimtis yra mažesnė nei 36 coliai. Briuselio direktyvoje teigiama, kad remiantis mokslinė analize (lyginant K. Price'o Jordano ir K. Mosso fotografijas) „siauresni“ žmonės yra sunkiau pastebimi, o tai jiems kelia papildomą riziką tapti nelaimingo atsitikimo ar automobilio avarijos aukomis. Laikraštis ir jo skaitytojai jau pradėjo diskusiją, ar ši

direktyva nepažeidžia lyčių ir lygių galimybių įstatymų. Gal ne visai tobulas, bet geranoriškas įstatymas, tačiau šioje istorijoje svarbiau tai, kad laikraštis ir jo skaitytojai ėmėsi viešos diskusijos, kurioje reporteriai apklausia pareigūnus ir jų vadovybę, spausdina skaitytojų nuomones ir komentarus. Be jokios abejonės – spauda pas mus galėtų prisiiimti žymiai daugiau atviro forumo ir diskusijų elemento.

Stebina ir kai kurių mūsų valdininkų demonstruojamas santykis su įstatymais. Švietimo ir mokslo ministrės pažadai padidinti algas mokytojams liko neįgyvendinti. Bet ministrė ramiai pataria mokytojams skambinti ministerijos sekretoriui ir išsiaiškinti, kaip galima apeiti įstatymus ir „susi-veikti“ papildomų pinigų, dar pridėdama „Aš čia kalbu labai negražiai“. Norėtusi tikėtis, kad ministrė taip kalbėdama pajaukavo, bet jei tai tik bandymas pašmaikštauti – reiktų susirūpinti mūsų humoru, nors šiaip gana keista, kai Vyriausybės narė siūlo nesilaikyti Seimo ir Vyriausybės priimtų įstatymų. Prasidėjęs naujas darbymečio sezonas pateiks dar daugiau situacijų, kurios sufleruos pasikeitimus į vieną ar kitą pusę, bet labai nuobodu būti neturėtų.

Negatyvus reziumė: artėjant nepriklausomybės dvidešimtmečiui pažadus reikia dalinti gausiai, o po to juos pamiršti arba sakyti, kad jie nebuvo verti dėmesio; klausyti tik dalinančiojo, nes kitaip manantis kolega yra manipuliuojamas; riboti suvartojamo alkoholio kiekį, nes blaivesne galva lengviau apeiti įstatymus.

Pozityvus reziumė (nuobodesnis): įstatymų reikia laikytis ir juos gerbti, netobulus keisti ir diskutuoti apie jų turinį, gerbti kitaip manantį individą, o teiginius ar kaltinimus pagrįsti svariais argumentais. Kitaip gali atsitikti taip, kad artėjančios gražios ir pozityvaus turinio suvaktytų taps grumtynių, kaltinimų ir nusivylimų sueigomis.

Atkelta iš 2 p.

Minėti Egidijaus Kūrio pareiškimai sukelia ir kitų problemų. Ar savo komentaruose jis atstovauja visų teismo narių pažiūroms? Jei taip, tai kodėl jie tyli? Jei ne, tai vėl kodėl jie tyli? Gal iš anksto buvo susitarta, kad teismo vardu jo pirmininkas kalbės? Tačiau susidaro įspūdis, jog Konstitucinis Teismas nelaukdamas oficialaus teismo proceso pradžios daro sprendimus. Dėl to vėl iškyla objektyvumo klausimas ir Vakarų pasaulyje nusistovėjusios praktikos pažeidimas.

Jei Egidijus Kūris ir greičiausiai kiti Konstitucinio teismo nariai bus prieš referendumo būdu 12 straipsnio pakeitimą ir jei sėkmingą referendumą būtų sunku surengti, nes palyginti mažas procentas žmonių dalyvauja referendumuose, o jie nelaikomi įvykusiais, jei už pasiūlymus pasisako mažiau „kaip 3/4 Lietuvos piliečių,

turinčių rinkimų teisę“, tai ką reiktų daryti?

Esant tokiai komplikuotai situacijai derėtų atsižvelgti į tą 12 straipsnio dalį, kuri Seimui suteikia teisę išleisti įstatymus nurodant dvigubą pilietybę įteisinančias išimtis. Parlamentas turėtų jas taip suformuluoti, kad išimties, daugiau mažiau atitiktų Konstitucinio Teismo reikalavimus. Ar tą galima padaryti – nežinau. Tačiau jei nebandysi – nesužinosi, ar šis būdas yra realistinis.

Kitas būdas pakeisti Konstitucinio Teismo sprendimą – išlaukti iki jo dabartinių narių kadencijos pabaigos, ir Prezidento, Seimo ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkų susitarimu parlamentui pateikti kandidatus, kurių Konstitucijos interpretacija yra palankesnė dvigubos pilietybės principui. Visa tai ilgokai užtruktų ir niekas iš anksto negali garantuoti, kad visi minė-

ti pareigūnai ir Seimo nariai sutiktų su tokia strategija. Be to, kai kas pasakytų, jog čia sekama Egidijaus Kūrio precedentu. Iš dalies – taip, bet tik iš dalies. Kandidatai į Konstitucinį Teismą būtų klausiami apie bendrus principus, o ne specifines bylas. Ši praktika yra dažnai vartojama Vakaruose. JAV potencialūs kandidatai į Aukščiausiąjį Teismą (čia šis teismas sprendžia konstitucinius klausimus) gali būti Prezidento apklausinėjami dėl bendros pažiūros į Konstitucijos vaidmenį demokratinėje visuomenėje. Pavyzdžiui, ar kandidatas yra vadinamosios siauros (*strict constructionist*) ar plačios (*activist*) konstitucijos interpretacijos šalininkas. Konstitucija ir įstatymai nebūtų pažeisti, jei kandidatai į Lietuvos Konstitucinį Teismą taip pat būtų paklausti apie savo juridinę filosofiją. Aš spėju, kad plačios interpretacijos šalininkai pasisakytų už bent tokį dvigubos pili-

tybės teisėtumą, kuris egzistavo prieš Konstitucinio Teismo sprendimą.

Pagaliau dar kartą reiktų persvarstyti sėkmingo referendumo galimybes. Premjeras Kirkilas mano, kad jei jis įvyktų kartu su ateinančių metų Seimo rinkimais, jo šansai padidėtų. Bet einant šiuo keliu reiktų padėti daug pastangų, kad dvigubos pilietybės reikalingumu individams ir valstybei būtų įtikinti balsuotojai. Ne tik įtikinti, bet ir paveikti, kad ateitų balsuoti, o tai tikrai nebūtų lengva.

Nė vienas iš šių būdų nėra idealus. Greičiausiai Konstitucijos pakeitimo procesas tęsis ilgai ir apie jo rezultatus šiandien tegalime spėlioti. Tačiau jei dvigubos pilietybės klausimas neišnyks iš žmonių sąmonės, o dar ilgai juo domės žiniasklaida, politikai ir visuomeninės organizacijos, jos įteisinimo perspektyvos pagerės ir tam tikru atveju atneš norimą rezultatą.

Dešinieji seimo rinkimų išvakarėse

GINTARAS STEPONAVIČIUS

■ *Politinis sąstingis, vegetuojanti politinė sistema, pozityvios darbotvarkės trūkumas, nesibaigiantys ir klampinantys skandalai, aktyvus ir neskaidrus verslo grupių dalyvavimas politikos procesuose, pagaliau senokai primirštas dalinimasis į savus ir priešus. Taip galima apibūdinti šiandienį Lietuvos politikos peizažą. Stebint viešojoje erdvėje vykstančius ginčus, neretai susidaro įspūdis, kad vyksta visų karas su visais. Žaidimo taisyklių nėra arba jas užčiuopti labai sunku. Štai tokiame fone po trumpo vasaros atokvėpio politinės partijos įžengia į rinkimų tiesiąją. Nuo šiol kone visi veiksmai ir žingsniai bus paženklinėti artėjančiais rinkimais.*

Jei ir toliau padėtis išliks panaši, didelė tikimybė, kad po 2008 metų spalio mėnesio rinkimų Lietuvoje trečią kadenciją iš eilės valdys kairieji socialdemokratai. Ar tam yra rimtesnis pagrindas? Socialdemokratai sėkmingai persigrupuoja. Įvykusi lyderių kaita, sumaniai konstruojami viešieji ryšiai, gebėjimas išsilaikyti siaubiančių skandalų pašonėje, pagaliau valdžios svėrų turėjimas vis dar augančios ekonomikos laikotarpiu sukuria geras prielaidas šiai partijai ne tik išlaikyti, bet ir išplėsti savo simpatikų gretas. Nepaisant vis dar stipraus nomenklatūrinio šleifo, būtent socialdemokratai, o ne kuri kita partija sugeba pateikti save kaip atsakingą už valstybės reikalus. Daugeliui rinkėjų nėra motais, kad socialdemokratų vedama šalis neturi aiškios ir ambicingesnės artimiausio ir vidutinio laikotarpio darbotvarkės, jiems rūpi sprendimai bei rezultatai darbar ir čia, tad socdema nors ir vangiai, bet sprendžiantys būtiniausius kasdienes valstybės klausimus atrodo pušėtinai. Tai patvirtina ir pastarojo meto visuomenės apklausos. Po rinkimų neabejotina, kad į talką socialdemokratams bus pasirengę ateiti jiems artimesni valstiečiai liaudininkai, pagaliau ir populistinė darbotvarkė sėkmingai plėtojanti partija „Tvarka ir teisingumas“.

Tad prasminga pasvarstyti, kaip šiame fone atrodo Lietuvos dešinysis sparnas. Optimizmą keliančių ženklų nedaug. Jau ne vieneri metai čia vyra-

ja Tėvynės sąjunga. Ambicijų laimėti kitus rinkimus nestokojanti partija savo kasdienėje veikloje, regis, elgiasi priešingai. Naująją darbotvarkę paskelbę, konservatoriai daro viską (išskyrus nedideles išimtis), kad juos remiančių rinkėjų skaičius nedidėtų. Pažvelgus į aiškiau artikuliuotus iniciatyvas ar laikyseną akivaizdu, kad vyrauja senai išmėginti konservatorių arkliai – antirusiška korta, iš čia išplaukiančios nepatikimųjų (jei ne priešų) paieškos ir įvardijimas. Pridėkime dar iš užmaršties ištrauktą kadaise krikščionių demokratų ir atskirų kairiųjų kultivuotą draudimų politikos kortą bei kitas piliečių galimybes gyventi savo galva ir protu ribojančias iniciatyvas, ir tampa aišku, kad konservatorių planas paprastas ir aiškus – remtis tradiciniais ir lojaliais rinkėjais, tikintis ir stengiantis, kad į artimiausius rinkimus ateis kuo mažesnis jų skaičius. Pergalė rinkimuose tada, atrodo, garantuota. Tad nereikia įteisinti elektroninio balsavimo, nereikia ir kartu su rinkimais rengti referendumo dėl dvigubos pilietybės įteisinimo.

Konservatoriams „meškos paslaugą“ padarė ir jų strateginė partnerystė su kairiaisiais socialdemokratais, daugiau nei metus neleidusi jiems pristatyti savęs kaip tikros alternatyvos kairiajai politikai. Neretai buvo net priešingai – Tėvynės sąjunga atrodė ir atrodo kaip valdančiųjų užtarėjai ir talkininkai. Tad net pačios partijos viduje vis garsiau ir

aščiau kalbama apie partijos identiteto eroziją ir ilgalaikės vertybinės pozicijos stoką. Politinio sezono pradžioje konservatorių atsisakymas pratęsti oficialiu susitarimu grindžiamą paramą mažumos vyriausybei lyg ir atveria naujas galimybes, tačiau yra padarytas su išlygomis. Net ir nepratęsus paramos susitarimo, konservatoriai leidžia suprasti, kad tokiais kertiniais klausimais kaip biudžeto tvirtinimas jie gali (pa)remti valdančiuosius.

Liberalios partijos atrodo ne geriau – jos išgyvena nuosmukio laikotarpį. Skandalai, po to buvusi fragmentacija, klaidos bei nesugebėjimas jų pripažinti ir pasimokyti lėmė, kad didžioji dalis rinkėjų nūsiskuko nuo ne taip seniai daug žadančių liberalių partijų. Pastaruoju metu pasigirsta raginimų liberalioms jėgoms vienytis. O Naujoji sąjunga bei Liberalų ir centro sąjunga jau škelbiasi sutarę dėl bendradarbiavimo artėjančiuose rinkimuose. Tačiau tokie ketinimai neatrodo įtikinamai. Viena vertus, rinkėjai supranta, kad toks jungimasis tėra pagrįstas pragmatiniais išskaičiavimais, kad būtų įveiktas rinkimų barjeras, numojant ranką į vertybinį bendrumą. Kita vertus, nemažai daliai žmonių panašūs junginiai atrodys nenuoširdūs dėl liberaliais save vadinančių politikų nenoro pripažinti savo pačių klaidų ir atsiriboti nuo tiesioginių sąsajų bei priklausomybės nuo grupinių verslo interesų. Pats atstovaudamas Liberalų sąjūdžiui turiu pripažinti, kad ir mūsų partijos sprendimas paremti R. Pakso vadovaujamą „Tvarką ir teisingumą“ Vilniaus mieste pakirto didelės dalies simpatikų pasitikėjimą.

Tad kokios perspektyvos centro dešiniųjų jėgoms sustiprėti likus metams iki rinkimų? Be abejonės, tam reikalingos permainos. Permainos atsisakant

įsivyravusių išankstinių nusistatymų ir atveriant galimybes naujiems iššūkiams. Orientacijos vien į tradicinius rinkėjus su jau išbandyta darbotvarka nepakaks. Jei dešinieji tikrai nori laimėti artimiausius Seimo rinkimus, jie turi aiškiai nusibrėžti strategiją, kaip išplėsti už juos balsuojančiųjų ratą. Tereikia įdėmiau žvilgtelėti į įvairių tyrimų duomenis ir tampa aišku, kad rinkimuose nedalyvauja (ir kuo toliau, tuo labiau) neblogai uždirbantys, pakankamai išsilavinę, miestuose gyvenantys jaunesnio ir vidutinio amžiaus žmonės. Šiandien šis gausėjantis savo galva ir sunkiu darbu gyvenantis vidurinis sluoksnis nemato jėgos, kuri atlieptų jų lūkesčius. Lūkesčius tų, kurie, kaip yra sakęs naujasis Prancūzijos prezidentas N. Sarkozy, kas rytą keliai ir važiuoja į darbą, tų, kurie nesitiki iš politinių partijų gėrybių ir naujų socialinių garantijų, o nori solidesnės, prognozuojamos, savo piliečius gerbiančios ir atsakingos valdžios.

Žmonių nusistatymo politikų atžvilgiu lengvai nepakeisi. Pagaliau ir atstovauti bei ginti minėtus žmonių interesus nelengva, tačiau būtina. Čia ypač svarbus realus dešiniojo spektro politinių jėgų bendradarbiavimas ir atsinaujinimas. Bendradarbiavimą suprantu kaip idėjiškai artimų politinių partijų sutelktą (bet ne sutartinį) partnerišką veikimą bei sutarimą dėl svarbiausių darbų naujajame Seime sąrašo. Tokių giminingų partijų sėkmingos sąveikos pavyzdžių toli ieškoti nereikia. Praėjusių metų pergalę Švedijos parlamento rinkimuose lėmė bent 4 opozicinių centro dešiniųjų partijų koordinuotas veikimas. Pavieniui jiems „išversti iš balno“ socialdemokratų nebūtų pavykę.

Ne mažiau svarbus ir dešiniojo sparno atsinaujinimas – tiek naujų „mąstančių dešiniuojų pusrutulių“ žmonių įsitraukimas į politiką, o kartu ir naujų idėjų iškėlimas, leistų centro dešiniesiems užsibrėžti sau gerokai ambicingesnius tikslus. Bendraudamas su daugeliu neabejingų valstybės ir visuomenės pažangai žmonių matau, kad nusivylimas didelis. Tačiau esu tikras, kad įsivyraujantis pilietinis sąstingis gali būti įveiktas tik pačių piliečių noro keisti situaciją. Suprantu, kad daugelis politikų neskubės ištiesti rankos ir priims tai kaip grėsmę sau patiems. Bet jei norime kokybinių pokyčių ir naujų iššūkių mūsų politikos padangėje, šviežias kraujas politinei sistemai būtinas. Tai gali atverti kelią panašios pakraipos partijų susikalbėjimui ir konsolidacijai. Naujų žmonių įsijungimas pažadintų nusivylusių ar abejingai viešąjį šalies gyvenimą stebinančių daugelio piliečių viltį, kad ir į Lietuvos politiką grįžta šviesesni laikai. Tikiuosi, šios mintys paskatins atvirą diskusiją tarp išpažįstančiųjų panašias vertybines nuostatas.

Dar kartą apie istoriją ir istorikus

■ *Akiračių* redakcija, pabrėžtinai puoselėdama atviro žodžio ir su protu nesusipykusių nuomonių skelbimo principus pateikia skaitytojams laišką, kurį atsiuntė *Lietuvos istorijos instituto* istorikų kvintetas. Laiško autoriai, nebūdingu išsilavinusiam skaitytojui stiliumi neskirdami juos papiktinusio straipsnio nuo viso laikraščio, anot jų, įsiliejusio į instituto darbus *nepatenkintųjų chora*, šitaip gina savo poziciją Sovietų Sąjungos ir Lietuvos santykių istorijos dokumentų publikavimo byloje.

„Akiračių“ redkolegijai

17-tais nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metais mūsų kultūroje sustiprėjo netikėtos tendencijos, kai įvairios verslo bei politinės grupės mėgina daryti spaudimą istorikų ir net archeologų tyrimų rezultatams. Keisčiausia, kad prie šio choro prisijungė ir „Akiračiai“, išspausdinę Juliaus Šmulskščio straipsnį „Istorija ir istorikai“ (2007 m., Nr. 7), kuriame buvęs prezidento Valdo Adamkaus patarėjas sukritikavo Lietuvos istorijos bei Rusijos visuotinės istorijos institutų bendrai parengtą dokumentų rinkinį „SSSR i Litva v gody vtoroi mirovoi voyny. T. 1: SSSR i Litovskaia respublika (mart 1939 – avgust 1940 gg.)“ (Vilnius, 2006). Šiaip bet kokia kritika istorijos moksle yra sveikintina, juoba, kad humanitarai

paprastai ir nebando pretenduoti į absoliučią tiesą. Lietuvos istoriografijoje kritikos bei diskusijų dažnai netgi trūksta. „Nepatogūs“ tyrimai neretai paprastai yra tiesiog ignoruojami. Tačiau šis p. Šmulskščio tekstas primena visai kitą žanrą.

Daugelį europiečių tikrai nustebinę J. Šmulskščio mintis, jog istorikai negali bendradarbiauti tyrinėdami skaudžias praeities temas, pavyzdžiui, jis mano, kad vokiečių ir čekų istorikai tikrai nesudarytų panašaus dokumentų rinkinio apie „Vokietijos ir Čekoslovakijos santykius 1938–1939 metais“. Kaip čia neprisimins sėkmingo rusų ir lenkų istorikų tyrimo, skirto Katynės žudynėms (tame projekte, beje, didžiausią darbą atliko ta pati Maskvos istorikė N. Lebedeva, kuri pa-

rašė ir čia aptariamo rinkinio įvadą). Vadovaujantis tokia logika, matyt, ir bendros holokausto studijos yra nereikalingos? Tada lieka neaišku, kodėl Lietuvos Respublikos prezidento iniciatyva buvo sukurta Tarptautinė komisija „Nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti“. Matyt, mums neturėtų rūpėti ir ta aplinkybė, kad Putino Rusija bando perrašyti istoriją ir neigti net tuos istorinius faktus, kuriuos buvo pripažinusi Jelcino Rusija.

Straipsnyje taip pat istorikams praktiškai siūloma atsisakyti dokumentų publikacijų, nes, jei dokumentai yra prienami visiems, tuomet tyrinėtojas gali pats nueiti į archyvą; o jei nėra galimybės laisvai jais naudotis, tuomet kyla abejonės dėl atrankos

principų. Taigi akivaizdu, kad straipsnio autorius nelabai išmano istorikų darbo specifiką bei atvirai abejoja dokumentų rinkinio sudarytojų kompetencija. Įdomiausia, kad Šmulskštys, kaip pats prisipažįsta, nemoka rusų kalbos, kuria ir skelbiami dauguma rinkinio dokumentų bei įvadas. Taigi šiuo atveju vadovaujasi dar visai nesena sovietine praktika – „neskaičiau, bet smerkiu“. Ir jau visiškai sovietine dvasia straipsnis yra užbaigiamas, kai autorius nedviprasmiškai pasiūlo nebefinansuoti Lietuvos istorijos instituto. Iš tiesų, ši p. Šmulskščio reakcija yra kone identiška Kremliaus požiūriui į šių dokumentų pasirodymą. Tad iš tiesų, ar Lietuva – tai ne „mažoji Rusija“?

Liūdniausia, kad šis sovietinę retoriką atkartojantis straipsnis pasirodė ne kokiame nors leidinyje, kuris save atvirai vadina bulvariniu, bet laikraštyje, pretenduojančiame būti liberalios minties skleidėju Lietuvoje.

Česlovas Laurinavičius

Elmantas Meilus

Alvydas Nikžentaitis

Vladas Sirutavičius

Darius Staliūnas

Apie politikų ir istorikų santykį su istorija

ČESLOVAS LAURINAVIČIUS, ALVYDAS NIKŽENTAITIS

■ *Nors kiekvienai visuomenės grupei, jei ji nėra tapusi mankurtiška, rūpi savoji praeitis, visgi išskirtinos dvi profesinės žmonių grupės, kurioms istorija yra duona kasdienė. Tai istorikai ir politikai. Analizuojančiam praeitį istorikui rūpi istorinių procesų visuma, ir jau nors dabartiniai istorikai dėl pasikeitusios pačios istorijos sampratos nesiekia „atkurti istorijos tokios, kokia ji buvo“, tačiau svarbiausiu savo darbo instrumentu laiko istorijos šaltinius ir didelį dėmesį skiria jų patikimumui patikrinti.*

Nors politikų susidomėjimas istorija iš pirmo žvilgsnio yra panašus, tačiau klausimai, į kuriuos jie ieško atsakymo, istorijoje iš esmės skiriasi. Politikas visų pirma mato istorijoje tam tikrą politinį interesą, o kartu yra ir kultūrinės atminties kūrėjas. Dėl to jam, skirtingai nuo istoriko, yra svarbi ne visa istorija, o tik ta, kuri svarbi dabarčiai ir prognozuojamai atečiai. Jau dėl tokio santykio su istorija ypatybių skirtingas yra politiko santykis su istorijos faktais. Politikas panašiai kaip įvykių amžininkas priima, ir dažnai labai nekritiškai, tokius faktus, kurie tinka jo įsivaizduojamai istorijos sampratai ir vertina juos visų pirma per dabarties prizmę. Dėl šios priežasties net ir objektyviausias istorikas dėl skirtingo santykio su praeitimi dažnai gali patekti tiek į konfrontaciją su įvykių amžininkais, tiek su politikų per dabarties prizmę suaktualintais istoriniais vaizdiniais. Ir nors susidūrus dviem iš prigimties skirtingoms istorijos sampratomis istorikų konfliktas

su amžininkais ar politikais yra beveik neišvengiamas, civilizuotose Vakarų vertybės išpažįstančiose šalyse politikai siekia suvaldyti savo ambicijas, netrukdydami istorikų, kaip praeities ekspertų, darbui.

Šios įvadinės pastabos mums pasirodė reikalingos tam, kad sureaguotume į profesoriaus (bet ne istorijos) Vytauto Landsbergio tekstą, skirtą nemažai šurmulio sukėlusiam dokumentų rinkiniui „SSSR i Litva v gody vtoroi mirovoi voyny. Tom 1: SSSR i Litovskaja Respublika (mart 1939 – avgust 1940 g.)“, Vilnius, 2006.

Nesunku pastebėti, kad profesorius Landsbergis savo „Pastabas“ rašė visų pirma kaip politikas, kuriam Molotovo–Ribentropo paktas bei Lietuvos okupacija ir aneksija yra kone pamatiniai šių dienų Nepriklausomos Lietuvos Respublikos akmenys. Nusistovėjusios tiesos: Molotovo–Ribentropo paktas lėmė Lietuvos ir Baltijos šalių okupaciją, o 1940 m. birželio mėnesį sovietai okupavo Lietuvos Respubliką, į kurias istorikai tame rinkinyje nė neketina kėsintis, politikui Landsbergiui atrodo vos ne kaip religinės dogmos (mitai), kurių šiukštu nevalia niekam revizuoti ar net prie jų prisiliesti. Profesoriaus baimė remiasi politiko argumentais:

1) Tai rodo profesoriaus naudojami istorijos šaltiniai. Landsbergis meta kaltinimus rinkinio sudarytojams, kad šie neįdėjo Stalino kalbos politbiure apie planuojamą Baltijos šalių aneksiją. Kaltinimas galėtų būti

pagrįstas, jei ne viena detalė, svarbi istorikams, bet visai nesvarbi politikams: ši kalba ne tik rusų, bet visų pirma žinomų Vakarų autorių laikoma nepatvirtintu faktų ar net falsifikatu (plg. Berndo Bonwetscho straipsnį rinkinyje *Der deutsche Angriff auf die Sowjetunion 1941. Die Kontroverse um die Praeventivkriegstheorie*. Darmstadt, 1998, S. 145–154). Dėl to rinkinio sudarytojai, vadovaudamiesi principu – kas leidžiama politikui, neleidžiama istorikui, siekė į rinkinį dėti istorinius dokumentus, o ne istorines legendas.

2) Baltijos šalių okupacijos pastaruoju metu pripažinti nenori Kremliaus Rusija. Iš šio neginčijamo fakto daromas dar vienas apibendrinimas: Kremliaus Rusija yra sutapatinama su visais rusais, konkrečiai šiuo atveju su visais Rusijos istorikais. Toliau profesoriaus vaizduotėje iškyla apibendrintas sąmokslas vaizdinys: kadangi visi rusų istorikai siekia paneigti Baltijos šalių okupaciją, tai Lietuvos istorikai, dirbantys su rusų kolegomis, yra ne kas kita kaip kolaborantai. Tokias aliuzijas sukelia kaip visada kandūs profesoriaus klausimai, tokie kaip „Rusijos pusė neleidė, o Lietuvos pusė?“ Aišku, susikūrus prieš ir jiems talkinančių kolaborantų vaizdinius, ieškoma Tėvynės išdavimo įrodymų ir jie randami, nes, profesoriaus nuomone, rinkinį parengę istorikai neva siekė užtrinti birželio 15-tos dienos okupacijos datą užbaigdami rinkinį vadinamaisiais rinkimais į Liaudies seimą 1940 m. rugpjūčio 3 d. Iš profesoriaus pastabų nėra aišku, ar jis

skaitė tik prof. A. Senno recenziją, ar ir patį dokumentų rinkinį, tačiau bet kuriuo atveju beišskant priešų išorėje ir šalies viduje, iš esmės buvo išleistas svarbiausias rinkinys, iškelta Lietuvoje dar nediskutuota su 1940–1990 m. istorijos tarpsniu susijusi problema: kiek laiko tęsėsi sovietinė Lietuvos okupacija ir nuo kada Lietuvos Respublika buvo sovietų aneksuota? Rinkinio sudarytojai po ilgų vidinių diskusijų pasiūlė rugpjūčio 3 d. datą (ja ir baigiamas rinkinys) laikyti, aišku, tik sąlygine Lietuvos Respublikos okupacijos pabaiga ir aneksijos pradžia. Tokia prielaida turėjo paaiškinti teisinę painiavą vartojant okupacijos ir aneksijos teiginius Lietuvoje ir Baltijos šalyse ir būtent ši išvada, o ne vien nauji faktiniai duomenys yra viena vertingiausių šio rinkinio dalių. Keldami tokią hipotezę, kaip paaiškėjo jau rinkiniui pasirodžius, sudarytojai nebuvo originalūs. Juos keliasdešimt metų aplenkė žinomas Lietuvos teisininkas Mykolas Romeiris, dar 1944 m. aiškiai išskirdamas Lietuvos okupacijos ir jos inkorporacijos (aneksijos) etapus. (Mykolas Rėmeris, Lietuvos sovietizacija 1940–1941, Vilnius 1988. P. 19–22) Išverčiant į politikų kalbą aneksijos terminą galima pabrėžti, kad jis yra lygiai toks pat nusikaltimas prieš žmoniją, kaip ir okupacija. Teorinės diskusijos tokiais klausimais būtų vaisingesnės nei ligšiolinės: jos leistų įvairesnius to proceso, kuris dabar įvardijamas tiesmuku okupacijos terminu, niuansus, vadinasi, ir geriau suprasti tų Lietuvai tragiškų įvykių įvairius kontekstus.

Ko pyksta ponas Vytautas V.?

ZENONAS V. REKAŠIUS

■ *Net ir didžiausias tolerantas, manau, pripažins, kad viskam yra vieta ir laikas. Ir kad mes sutrinkame ir nebežinome, kaip elgtis ir kaip reaguoti, kai susiduriame su reiškiniais, kurie pasirodo ne vietoje ar ne laiku. Man taip atsitiko, visai neseniai – bernardinai.lt interneto svetainėje pradėjus skaityti pono Vytauto V. „Tris pasakas apie žiniasklaidą“. Tačiau visų pirma turiu skaitytojų atsiprašyti, kad nenurodau pono Vytauto V. pavardės. O tai darau sąmoningai, nenorėdamas į pono Vytauto V. pasakas įvelti kitų tos pačios garbingos ir Lietuvoje gerai žinomos pavardės savininkų.*

„Akiračiai“ taip pat nebūtų pati tinkamiausia vieta pasakoms apie pono Vytauto V. pasakas, nes pasakos paprastai būna vaikams skirta literatūra. O ponas Vytautas V. pasakas seka nebe jauniems, į antrą vaikystę žengiantiems vyrams ir moterims, kuriems labai nepatinka „Lietuvos ryto“ dienraštis ir jo redaktorius Rimvydas Valatka. Tad kuo mūsų pasakoriui nusikalto ar neįtikio didžiausias Lietuvos dienraštis ir populiariausias jo žurnalistas?

PIRMOJI PASAKA. Mįslė: gerasis žmogus

Ši pasaka skirta labai populiariai, lietuviuose beveik neišsamiškai temai: koks turėtų būti idealus laikraštis ir kokios žurnalistų savybės reikalingos tokį laikraštį sukurti. O sąlygas tokiam geram, gražiam, tiesiog į dangų vedančiam žurnalizmui ponas Vytautas

V. pristato gan originaliai. Užuoat kritikavęs vieno ar kito leidinio klaidas, o jo bendradarbius kaltinęs būtomis ar nebūtomis nuodėmėmis, garbusis mūsų pasakorius rašo apie leidinį, kuriam rūpi Lietuva, kuris nespausdina panegirikų apie abejotinos reputacijos verslininkus ir jų meilužes, kuriame niekada neįžeidžiamas joks žmogus. Laikraščio žurnalistai jau trūs, atidūs, sąžiningi, nepaperkami. „O jei kada ir būna priversti aprašyti kokį negražų įvykį, tai daro su širdgėla, dėdami visas pastangas, kad kritikuojamasis pajustų tą rūpestį, kad pasitaisytų“. Pabėręs dar visą krūvą geram žurnalizmui būtinų taisyklių, ponas Vytautas V. skaitytoją beveik įtikina, kad apie spaudą jis nelabai nutuokia. Nes toks jo rekomenduojamas leidinys bematant bankrutuotų, jo skaitytojams išmirus iš nuobodumo. Nebent jis žino paslaptį, kaip laikraštis gali gyvuoti be skaitytojų...

ANTROJI PASAKA. Vox populi

Pirmojoje pasakoje galima rasti ir geranoriškų, nors naivių motyvų, o antroji – visiška priešingybė pirmajai. Joje pasakorius, prirankiojęs anoniminių pasisakymų apie jį supykinusį laikraštį ir žurnalistą, kurių jis sakosi radęs bernardinai.lt tinklalapyje, teigia, jog tai liaudies balsas. Tačiau ir anoniminėje žurnalistikoje yra teigiamų pasisakymų tiek apie ponui Vytautui V. labai nepatinkantį laikraštį, tiek apie pasakose kritikuojamą jo redaktorių. Bet anoniminė kritika – tai ne liaudies, o pavydo,

pykčio, neapykantos balsas. Neapykantos, nukreiptos prieš žmogų, o ne jo darbus ar mintis. Padorūs žmonės į tokius argumentus nekreipia dėmesio, nes priežastis, kodėl tokie kritikai nori likti nežinomi, paprastai yra baimė viešai pasirodyti, kad nesugebi kritikuoti, argumentuoti ar suprasti oponento teiginių. Todėl šitokioje anoniminėje polemikoje taip dažnai griebiamasi „nesugriaunamo“ argumento: tu komunistas! Neatsispyrė ir ponas Vytautas V. šiai pagundai. Savo anoniminių „liaudies balsų“ jis taip pat rado ir antikomunistinių nesąmonių, ir citatų, kuriose atvirai propaguojamas atviras smurtas. Chuliganizmas anoniminėse citatose tampa patriotizmu:

Apgailėtina Volodjkos egzistencija per pastaruosius 17 metų. Pradžioje gavo į dantis nuo disidentų A. Patacko (matyt, doram antikomunistui neišlaikė nervai matant „Gimtojo krašto“ komunistelio sklaidymus), po to jo makaulė staiga prašviesėjo ir jis tapo valstybininku-pranašu, galų gale evoliucionavo į „laisvosios rinkos“ apologetą-mazgotę. Koks bus finalas?

Štai kokiomis, atsiprašant, citatomis mus ir kitus skaitytojus maitina pasakorius Vytautas V., ką tik iš kitų reikalavęs kritikos „su širdgėla“ ir pastangomis, „kad kritikuojamasis pajustų tą rūpestį“... Neprisimenu, kad lietuvių spaudoje būčiau skaitęs šitokią atvirą dviveidiškumą. Į dantis... su širdgėla... kad pasitaisytų... Bet

ką jūs! Čia tik citata, liaudies balsas. Pats ponas Vytautas V. juk nesiūlo niekam duoti į dantis. Jis tikrai cituoja dorą antikomunistinę liaudį... Su anonimo sujaukta to niekam tikusio žurnalistų pavarde. Ką darysi, kai geresnių argumentų nėra, į dantis neužvoši – reikia į pavardę...

TREČIOJI PASAKA. Epilogas

Tiksliu gal būtų trečiąją dalį pavadinoti ne pasaka, o apologetikos bandymu. Čia pasakorius aiškina, kad pirmoji jo pasaka nebuvo humoras, o „noras, draugiškas linkėjimas“.

Antroji pasaka – liaudies balsas, bandymas suprasti, kodėl taip yra. O yra taip, kad pono Vytauto V. nuomone, reikėtų profesionalios psichologų žodžio. Po užuominų apie meilę, užuojautą, depresijos gydymą, sunkią vaikystę, nelemtą Patacko smūgį sužinome, kad pasakoriui norėtųsi Rimvydą Valatką matyti gerą, šiltą ir mandagų. Man taip pat norėtųsi, kad savo rašliavoje ponas Vytautas V. laikytųsi tų reikalavimų, kurių jis reikalauja iš kitų. Bet tai jau, manau, būtų daina be galo, kurią vienaip ar kitaip reikia baigti. Baigsiu pacituodamas paskutinį pono Vytauto V. Pasakų paragrafėlį maloniems bernardinai.lt tinklalapio redaktoriams:

Tokia paprasta yra tikėjimo paslaptis – vadink žmogų kiaule, kriuksėti pradės! O jei atvirkščiai – gal uždainuos!? Juk Dievui nieko nėra neįmanomo...

Šitaip neskoningai – kriuksinčio žmogaus ir dainuojančios kiaulės įvaizdžiu – išsakytos Dievo visagalybės teologijos man dar neteko matyti. Net ir pasakose...

Kazys LOZORAITIS (1929-2007)

lų Lietuvos diplomata, lietuvių išeivijos veikėjas, kuris buvo paskutinė ryški jungtis tarp istorijos verpetuose išlikusios Lietuvos diplomatinės tarnybos ir šiandienos LR Užsienio reikalų ministerijos.

Kazys Lozoraitis gimė 1929 m. liepos 23 d. diplomato Stasio Lozoraičio, tuomet rezidavusio Berlyne, ir Vincentos Matulaitytės-Lozoraitienės šeimoje. 1939 metais, tėvui tapus LR atstovu Italijoje, K. Lozoraitis išvyko iš tėvynės. Sovietams okupavus Lietuvą, Roma tapo laikiniais namais, kur, pasak ambasadoriaus K. Lozoraičio, žydras, be debesų ir todėl nuobodus dangus.

Paskutinis iš diplomatų Lozoraičių, Kazys buvo savo šeimos tradicijų tęsėjas, patriotas, tikras lietuvis. Nė vienas iš šios šeimos narių niekada neturėjo kitos šalies pilietybės, o jų gyvenimai buvo persipynę su

tragiška Lietuvos istorija. K. Lozoraitis, baigęs Chateaubriand'o prancūzų gimnaziją, Romos universitete studijavo žurnalistiką. 1960 metais pradėjo dirbti tebeveikiančioje ir laisvojo pasaulio pripažįstamoje Lietuvos pasiuntinybėje prie Šv. Sosto. 1972 metais pradėjo dirbti Vatikano radijo lietuviškų laidų redakcijoje.

1991-aisiais, jau nepriklausomybės metais, K. Lozoraitis buvo paskirtas Lietuvos Respublikos ambasadoriumi prie Šv. Sosto, o vėliau ir Maltos ordinui. Šiame poste jis dirbo iki 2004 metų. Tarnybinė pareigybė bei bendros dvasinės vertybės ir žmogiškosios nuostatos buvo ypatingu ryšiu tarp popiežiaus Jono Pauliaus II ir K. Lozoraičio. Pasi-traukęs iš oficialios diplomatinės tarnybos K. Lozoraitis ir vėliau buvo aktyviu jos nariu bei patarėju. Šiltas ir neformalus bendravimas, vidinė

inteligencija ir subtilus jumoro jausmas bei paprasčiausias nuoširdumas išlieka ir Lietuvos bei užsienio politikų, diplomatų atminty, ir Italijos lietuvių bendruomenės, kur jis buvo vicepirmininku, narių širdyse, ir paprastų lietuvių išpūdžiuose.

Paskutiniais metais ambasadorius K. Lozoraitis, tarsi palikęs save nuošaly, rūpinosi savo tėvo ir brolio, diplomatų ir visuomenės veikėjų garbinga vieta Lietuvos istorijoje, jų archyvais. Šiandien, dalindamiesi praradimo skauduliais, reiškiamo gilią užuojautą K. Lozoraičio artimiesiems, žmonai Giovannai ir dukrai Dainai.

Vidurvasarį, paskutinės viešnagės Lietuvoje metu, Kazys Lozoraitis žadėjo, vadinasi ir tikėjo, sugrįžti čia rudenį. Turėję laimės ir garbės bendrauti su tokia iškilia ir šviesia asmenybe, pažinojusieji laukia jo sugrįžtant. Nes čia ne tik sava žemė, bet ir išsiilgtas lietuviškas, plunksniniais debesimis vėjo ištapytas dangus.

Asta Petraitytė

Kai išeina žmogus, jo artimui visad lieka gili dvasinė tuštuma ir gyvas skausmas. Bet kai išeina žinomas, viešas, daugiau mažiau pažįstamas ir todėl likusiesiems savaip artimas žmogus – praradimo jausmas paliečia daug didesnę – bendražygių bei bendraminčių – ratą.

Netikėta, o kitokia ir negali būti, mirtis išsivedė Kazį Lozoraitį (2007 m. rugpjūčio 13 d.) – iški-

Esu lietuvis, niekuo kitu negaliu ir nenorėčiau būti

Atkelta iš 1 p.

Bet kartu buvo ir knygos, būtent tai, ką minėjote – platesniis akiratis, ar ne?

Be abejo. Žmogus, kuris skaito pasaulio klasiką, turbūt negali netapti antisovietininku. Viena iš didelių sovietų valdžios klaidų, kad ji neuždraudė klasikos. Dalį, tiesa, uždraudė, bet tikrai dalį.

Idomi mintis. Klasika kaip antitotalitarinės sąmonės ugdytoja?

Be abejo. Visa kokybiška pasaulinė literatūra bet kokiomis sąlygomis ugdo antitotalitarinę sąmonę.

Tai kol mokyklose dėstoma klasikinė literatūra, galime būti daugiau mažiau tikri dėl savo visuomenės ateities?

Na, tiek, kiek žmonės ta literatūra domisi. Dabartiniai mokiniai galbūt nelabai ir domisi. Tada nebuvo nei interneto, nei televizijos, nei...

Kompiuterinių žaidimų...

Nei kompiuterinių žaidimų – nebuvo kuo domėtis, išskyrus literatūrą. Dabar tie dalykai truputį kitaip, deja, atrodo.

Po to, kai supratote, kad sovietinio pasaulio legaliomis priemonėmis negalima pakeisti, atsirado netgi keršto nuotaikų ar, sakykite, kartėlis?

Piktumas, kartėlis, jausmas, kad esi labai žiauriai apgautas – ir kad antrą sykį manęs nebeapgausi.

Ir ką Jūs tada veikėte?

Įvairiais būdais bandėme klibinti režimą: kurti slaptus būrelius, gaminti daugiau mažiau savilaidinę literatūrą, rašyti dalykus, nepriklausomus nuo sistemos ir netgi priešiškus sistemai. Žinoma, buvome toli gražu ne vieninteliai. Bet maždaug nuo 56-tų metų gana intensyviai tuo užsiiminėjau.

O kaip žiūrėjo sovietinė valdžia? Vis dėlto Jūs esate iš elito šeimos – lyg turėjote kurti socializmą, bet pradėjote griauti.

Be abejo, tai kėlė sovietų valdžiai didelių nepatogumų ir neaiškumų. Ilgokai buvo tikimasi, kad mane dar galima išauklėti, perkalbėti, įpratinti prie kitokios elgsenos. Tuo užsiiminėjo tais laikais žinomi žmonės – štai Liongino Šepečio atsiminimuose yra, kad jis su manimi, kaip tada būdavo sakoma, „pravedė pokalbį“. Aš to pokalbio visiškai neatsimenu. Matyt, gana greitai paaiškėjo, kad iš to nieko neišeis.

Ir Jūs paliko ramybėje?

Visai ramybėje nepaliko. Buvau sykį pakviestas į KGB (nors verbuo-

ti manęs nebandė) ir įvairiais būdais buvo varžomos mano galimybės. Tai baigėsi mano laišku Centro komitetui – kad nematydamas perspektyvos dirbti normalaus kultūrinio darbo prašausi išleidžiamas į užsienį.

Tą laišką svarstė porą metų.

Taip, tą laišką svarstė porą metų. Tai buvo labai netikėtas dalykas – Lietuvoje bene vienintelis toks. Tiesa,

1992 m. gruodį muziejuje vykusio vakaro su Tomu Venclova akimirka. Tomas Venclova duoda interviu LTV darbuotojui (M. Baranausko fotografija iš Venclovų namų-muziejaus rinkinio)

prieš mane buvo Jono Jurašo istorija, bet ji truputį skiriasi. Tarp kitko, ji mane šiek tiek ir įkvėpė. Pamačiau, kad gali vis dėlto išvažiuoti, jeigu labai to nori ir labai stengiesi. Rusijoje tokių istorijų tuo metu buvo daugiau. Ir aš tuos dalykus žinojau ir sekiau. Per porą metų griežtai siekdamas savo tikslą pasiekiau.

Emigravimas į Vakarus

Bet iš kur atsirado pasiryžimas palikti Sovietų Sąjungą? Vis dėlto Jums nebuvo devyniolika, dvidešimt netgi ne dvidešimt penkeri metai, ir ar negi ta baimė gyventi sovietinėje sistemoje, kurioje jau buvo daugiau mažiau viskas pažįstama, buvo didesnė už baimę atsidurti naujame pasaulyje?

Naujas pasaulis man buvo pirmausia nuotykiu, kažkas įdomu, netikėta, galimybė patikrinti savo jėgas. Dabar žmonės tikrina savo jėgas ekstremaliu turizmu. Man tai buvo savotiškas ekstremalus turizmas.

Bet labai atsiprašau, ekstremalus turizmas – savaitė, dvi, paskui tu sugrįžti į normalią aplinką.

Vis vien tas ekstremalus turizmas atspalvis buvo. Tarp kitko, tais laikais užsiiminėjau net ir tikruoju ekstremaliu turizmu – šiek tiek laipiojau po Kaukazo kalnus ir labai tą mėgau. Iš viso mano charakteryje yra (turbūt ne kiekvienam pastebima) avantiūrinė

Palanga, 1946 m. Iš kairės: sėdi Tomas Venclova, Andrius Cvirka, stovi Antanas Venclova, Eliza Venclovienė, Karolis Vairas-Račkauskas (fotografija iš Venclovų namų-muziejaus rinkinio)

je yra ypač niekingas dalykas“. Tada ta frazė man atrodė teisinga. Dabar jau ją priimčiau su kai kuriomis išlygomis. Tas disidentas toliau sakė, kad vieninteliai žmonės, kurie nedalyvauja sistemos nusikaltimuose, yra politiniai kaliniai. Kitaip sakant, reikia arba sėsti į kalėjimą, arba išvažiuoti, jeigu nenori nusikaltimuose dalyvauti. Aš nusprendžiau: viena arba kita. Arba atsisėsiu, arba išvažiuosiu.

Kai Jūs atsidūrėte Vakaruose – ar nebuvo sunkus laisvės pojūtis? Ar jau tada nebuvo noro atkeršyti iš peties sovietinei sistemai? Tarkime, eiti į radiją, pasakoti apie dalykus, kas dedasi Sovietinėje sistemoje ir t. t., ir t. t.?

Pasakojau apie dalykus, kurie dedasi sovietinėje sistemoje – ne tik per radiją, bet ir, sakysime, Amerikos Kongreso komisijoje, tikrinančioje Helsinkio susitarimų vykdymą. Dėl mano pasisakymo toje komisijoje, matyt, man ir buvo atimta sovietinė pilietybė. Bet čia turiu pasakyti vieną dalyką. Bėglys iš tos sistemos paprastai laikėsi štai kokių būdu: kol esu sovietinėje sistemoje, žinoma, meluoju, prisitaikau, esu atsargus, sakau tai, kuo netikiu. Kai pabėgsiu, tai jau pasakysiu viską, net truputį daugiau. Man tokia pozicija atrodė neori. Laikiau kitokios pozicijos – kalbėjau prieš sistemą dar būdamas Sovietų Sąjungoje, ir nieko, kas būtų iš principo nauja, užsienyje nebeprisakysiu. Kalbėsiu taip pat santūriai, ramiai, nors įsakmiai. Kalbėsiu remdamasis faktais ir tikrai faktais, vengsiu emocijų, perdėjimų ir plūdimosi. Tokia mano pozicija yra likusi ligi šiol.

Jūs kartojate, kad Amerikoje Jums pasisekė. Kodėl?

Nelygu, kaip matuoti pasisekimą. Galima matuoti tokiu būdu – žmogus užsidirba kelis milijonus, pasistato rūmus, įsigyja „Ferrari“ arba kelis „Ferrari“, ir tada jau jam pasisekė. Aš tokių svajonių niekad neturėjau. Pasisekė tuo požiūriu, kad Amerikoje niekad nebuvau bedarbis, neėmiau jokių valstybinių ar kitokių pašalpų, visada dirbau darbą, kurį moku ir mėgstu, niekada nedariau nieko, kas

Nukelta į 8 p.

Tomas Venclova su Česlavu Milošu ir Aleksandru Štromu (fotografija iš Venclovų namų-muziejaus rinkinio)

gyslė. O dėl baimės gyventi Sovietų Sąjungoje – nepasakysiu, kad tai buvo baimė, bet buvo labai aiškus pojūtis, kad joje gyventi amoralu. Vienas rusų disidentas tada suformulavo labai įsakmą frazę: „Gyventi Sovietų Sąjungoje ir nedalyvauti valdžios nusikaltimuose – neįmanoma. Jau vien dėl to, kad tu moki mokesčius. O labiausiai prisideda prie valdžios nusikaltimų liberalūs ir avangardiniai inteligentai, kadangi jie sudaro įspūdį, jog Sovietų Sąjunga yra normali šalis. Taigi maskuoja jos totalitarinį pobūdį, padeda apgaudinėti Vakarus. Todėl užsiiminėti cenzūros leidžiamu, spausdinamu menu Sovietų Sąjungo-

Esu lietuvis, niekuo kitu negaliu ir nenorėčiau būti

Atkelta iš 7 p.

man būtų ne prie širdies. Beveik nuo pat pradžių dirbau universitete, iš pradžių dar studento teisėmis, gyvenau iš stipendijų, šiek tiek skolinai iš to paties universiteto, paskui tą skolą per devynerius metus grąžinau. Palaipsniui virtau dėstytoju, kilau vadinamaisiais karjeros laiptais ir šiuo metu niekuo nusiskųsti negaliu, bent jau materialiniu atžvilgiu.

Sovietų Sąjungoje jūs materialiai gerai gyvenote. Ar nebuvo skaudu naują gyvenimą pradėti kaip studentui?

Ne, absoliučiai ne: man tie dalykai tikrai nerūpi. Vienas žinomas lietuvių rašytojas – jo pavardės neminėsiu – užėjęs pas mane, kai rengiausi emigruoti, pasakė: „Kam tau išvažiuoti? Tu juk ir čia gyveni kaip amerikonas. Ten gyvensi, ko gera, blogiau“. Štai šitoks mentalitetas man visai nesuprantamas. Galima gyventi materialiai prasčiau, bet negyventi melo ir stagnacijos atmosferoje. Man tai buvo žymiai svarbesnis dalykas.

Akademiniis darbas

Jūs universitete dėstote literatūrą, rusų literatūrą?

Daugiausia rusų, bet iš dalies lenkų, esu dėstęs lietuvių kalbą, net ir lietuvių literatūrą. Taip pat kitas nerusiškas buvusios Sovietų Sąjungos literatūras. Toks buvo kursas – kelių nerusiškų literatūrų apžvalga. Lietuvių, latvių, estų, gruzinų, armėnų ir dar kirgizų, Čingizo Aitmatovo. Tą kursą skaičiau Jeilyje ir Kolumbijoje – Niujorko didžiausiame universitete. Buvo vienintelis toks kursas visose Jungtinėse Valstijose. Keletą semestrų esu jį skaitęs, taigi galiu pasididžiuoti, jog net ir lietuvių literatūrą JAV studentams skaičiau.

O ar buvo sunku įsitvirtinti Amerikos universitetiniame, akademiniam gyvenime?

Tai reikalauja pastangų ir nemažų pastangų – pirmiausiai reikia publikuoti daug darbų. Yra vadinamasis dėsniis *publish or perish* – spausdinkis arba žūk. Dabartiniai pradedantys mokslininkai sako, kad jis jau virto *publish and perish*: spausdinkis ir žūk, vis tiek darbo negausi. Bet mano laikais dar buvo galima: jeigu pakankamai dažnai dalyvauji mokslinėje spaudoje, esi cituojamas, tai suteikia galimybę daryti šokią tokią akademinę karjerą, kokią aš ir padariau.

O ar neprisidėjo čia Jūsų disidentinė praeitis, tai, kad Jūs buvote disidentas, atvažiavęs iš Sovietų Sąjungos?

Nebent pačioje pradžioje. Be to, aš tikrai geriau nusimaniau apie situaciją Sovietų Sąjungoje, Rusijoje, rusų literatūroje, negu daugelis amerikiečių profesorių. Kadangi viriau tame ka-

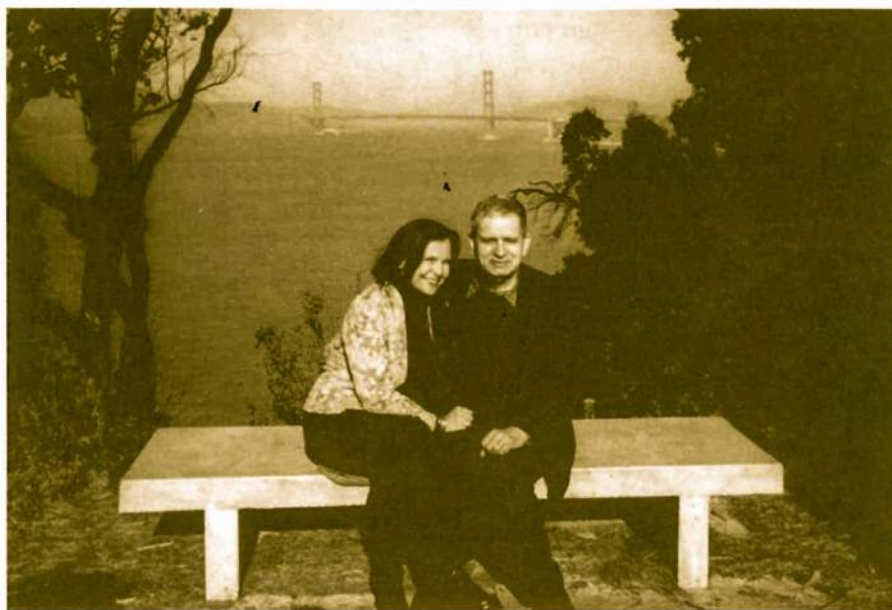
tile, kuriame jie nevirė. Iš pradžių tai man truputį padėjo. Šiaip jau Amerikos universitete tavo politinė reputacija niekam ypatingai nerūpi.

„Perestroika“ ir Sąjūdis

Sovietų Sąjungoje prasidėjo „perestroika“, tada Jūs pirmą kartą apsilankėte Lietuvoje, ar ne?

Pirmiausiai atvažiavau į Rusiją pačioje „perestroikos“ pradžioje, inkognito. Į Vilnių nevažiavau, nes mane ten daug kas pažįsta, taigi nenorėjau

kokie KGB tūzai dėl to gal netgi gavo papeikimą. Tai buvo pirmasis apsilankymas. Kiek vėliau, kada Lietuvoje jau buvo prasidėjęs rimtas judėjimas už nepriklausomybę, Gorbačiovas surengė Maskvoje Sacharovo atminimo kongresą, į kurį pakvietė visus ligi vieno disidentus, esančius užsienyje. Išskyrus du. Vienas buvo Kronidas Liubarskis, dabar jo nebėra gyvo, antras buvau aš. Nebuvau pakviestas, bet Jelena Boner, Sacharovo našlė, asmeniškai kreipėsi į Gorbačiovą,

T. Venclova su žmona Tatjana San Francisko tilto fone, 2003 m. sausis (fotografija iš Venclovų namų-muziejaus rinkinio)

iš karto patekti į KGB akiratį. Važiavau į Maskvą ir Leningradą (tuometinį Leningradą, dabar Peterburgą, kurį mėgstu vadinti Petrapiliu), miestus, kuriuos gerai pažįstu, turiu daug bičiulių. Keturias dienas Maskvoje, keturias Petrapilyje. Mano motina atvažiavo į Maskvą su manim susitikti. Tai buvo kaip tik tuo metu, kada Lietuvoje steigėsi Sąjūdis.

O kaip Jums pavyko inkognito atvažiuoti į Sovietų Sąjungą?

Nusipirkau turą ir prisidėjau prie amerikiečių grupės, kuri važiavo aštuoniom dienom pasižiūrėti Kremliaus, Ermitažo ir visokių įžymybių. Gidei, rusei, kuri mus sutiko Maskvoje, iš karto pasakiau: „Aš čia gyvenęs – Kremlių, Ermitažą matęs, nesijaudinkit, jeigu Jūs manęs nematysit grupėje. Vakaraus grįšiu į viešbutį, galiu net ir negrįžti, bet ir tada nesijaudinkite“. Ji atsakė (buvo „perestroikos“ laikai): „Aš puikiai jus suprantu ir nesijaudinu – esate visiškai laisvas“. Taigi tikrai vakaraus grįždavau į viešbutį. Po to išskridau į Londoną, ten, tiesą pasakius, laisviau atsikvėpia, nes KGB dėmesio mano inkognito apsilankymas neatkreipė. Atkreipė tada, kai nedelsdamas papasakojau apie jį per BBC. Paskui radau KGB bylose: saugumiečiai labai nustebo, kad liaudies priešas aštuonias dienas lankėsi ir niekas to nepastebėjo. Kaž-

kad mudviem būtų leista atvažiuoti, ir, kiek žinau, asmeniniu Gorbačiovo paliepimu jau paskutinę akimirką buvo išduotos vizos. Tada apsilankiau Maskvoje, o iš Maskvos nuvažiavau į Vilnių.

O kodėl Jūs nebuvote pakviestas? Gal dėl to, kad sugebėjote inkognito atvažiuoti anksčiau?

Manau, kaip tik dėl to. Tada KGB nustatė, kad man artimiausiais metais (jie nustatė penkerių metų terminą, tai vėliau radau savo byloje) yra griežtai uždraustas įvažiavimas į Sovietų Sąjungą. Ir tai suveikė. Kiti disidentai tokio griežto draudimo neturėjo.

Po kiek metų Jūs sugrįžote į Lietuvą?

Į Lietuvą – turbūt po trylikos. Tai buvo 1990-ųjų, rodos, metų vidurys. Nepriklausomybė jau buvo formaliai paskelbta, bet faktiškai dar jos nebuvo. Šalyje stovėjo sovietinė armija, ir žmonės dar jautėsi nejaukiai (nors tai buvo dar prieš televizijos šturmą). Kokį įspūdį padarė Lietuva? Pamačiau draugus, pažįstamus, su daug kuo pasikalbėjau, mačiau, kad žmonės labai optimistiškai, kartais naivokai, labai tautiškai nusiteikę. Nors ir jutau, kad čia esama nemažai iliuzijų, vis dėlto tai darė labai teigiamą įspūdį.

Kokios iliuzijos? Kas labiausiai Jums atrodė naivu?

Iliuzijos buvo tokios: duokit mums laisvę, ir iš karto virsime Švedija. Dabar Lietuvos elitas ar quasi-elitas gyvena nė kiek ne blogiau negu švedai, bet didelė dalis gyventojų to lygio nėra pasiekusi ir, ko gera, dar labai greitai jį pasieks. Labai gerai žinojau, kad tokie dalykai neįvyksta iš karto. Jeigu būčiau tada gavęs progą plačiau pakalbėti, būčiau pakartojęs tai, ką pasakė Čerčilis anglams, kada prasidėjo Antrasis pasaulinis karas – išskyrus prakaitą, kraują ir vargą, artimiausiais metais nieko pažadėti negalima. Bet reikia siekti savo tikslo.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Jūs įsiliejote į visuomeninį gyvenimą, rašydavote straipsnius, būdavo pasisakymų, viešų paskaitų, kurios sukelėdavo gausybę kontroversijų. Jūs specialiai prisiėmėte tokį provokatoriaus vaidmenį ar tiesiog taip išeidavo?

Man rodos, geras žurnalistas yra tas, kuris provokuoja. Ir aš, žinoma, šiek tiek provokuoju. Niekad nesakau to, ko negalvoju. Bet kartais iš tų savo minčių padarau galutines išvadas, kurios realiaame gyvenime ne visada padaromos. Gyvenime visada atsiranda kai kurių kompromisų, kai kurių išlygų. Aš dažnai kalbu be kompromisų, be išlygų – na, ir tos provokacijos būna sėkmingos. Tai, kad mane užsipuola, ir pastaruoju metu net dažnai užsipuola, spaudoje arba internete, yra man tikrai garbės ženklas. Panašiai laikau garbės ženklu tai, kad mane puldinėjo sovietinė spauda.

Tai rodo, kad Jūsų nuomonė yra svarbi. Kitaip nereaguotų visai.

Tai rodo, kad mano nuomonė domina žmones. Bet prisipažinsiu, kai kurie puolimai mane truputį pykina. Sakysime, pastaruoju metu daugelyje laikraščių ir interneto portalų žurnalistai rašo, paprastai neminėdami pavardės: ko gi tikėtis iš žmogaus, kurio tėvas atvežė į Lietuvą Stalino saulę? Galiu pasakyti, kad tai yra arba visiško tamsumo ir neinformuotumo įrodymas, arba piktybiška demagogija. Savo gyvenimu, manau, pakankamai aiškiai parodžiau, jog mano pažiūros ir pozicija nuo tėvo pažiūrų ir pozicijos iš principo skiriasi. Antra vertus, tėvo nesmerkiu jau vien dėl to, kad tai daryti draudžia Dekalogas.

Aš geriau pats numirsiu, bet nesutiksiu, kad kas nors kitas turės kitokią nuomonę?

Vienas prancūzas išmintingai yra pasakęs: „Aš nesutinku su Jūsų nuomone, bet aš numirsiu už teisę Jums turėti tą kitokią nuomonę“. Ar šita pozicija Lietuvoje nevirto tokia maksima: „Aš geriau pats numirsiu, bet nesutiksiu, kad kas nors kitas turės kitokią nuomonę“.

Taip, žinoma, Lietuvoje šito yra. Tarp kitko, tai ne tik bolševikmečio palikimas – to Lietuvoje yra buvę ir anksčiau. Prancūziška tolerancija Lietuvoje nėra įsigalėjusi, nėra net įsigyvenusi. Aš ir pats ne visada ir ne

Nukelta į 9 p.

Atkelta iš 8 psl.

viskam tolerantiškas. Fašistiniai arba fašistoidiniai pasisakymai, rasizmas, šovinizmas man kelia didelę alergiją. Ir ne kitataučių šovinizmas – su juo tegu pirmiausiai dorojasi kitataučiai inteligentai, o jei dorosimės mes, tai tik stiprins neapykantą – o būtent lietuviškas. Bet vis dėlto suprantu, kad demokratinėje valstybėje netgi to negalima drausti (kol tai nevirsta reikalavimu smurtauti). Uždrausti to aš ir negaliu, o jei galėčiau – nedaryčiau, nes tai prieštarauja demokratiškos esmės.

Minėjote, kad su laisve reikia mokėti susigyventi, ją išgyventi reikia, tai didžiulė atsakomybė. Ir kaip Jūs manote, ar su ta laisve susitvarko Lietuva? Nes vėlgi bolševikinė nuostata – kitą nuomonę, kitokią nuomonę atmesti, netgi praėjus tiek daug metų.

Ne tik tai bolševikinė nuostata. Tokia nuostata buvo ir prieškarinėje Lietuvoje, daugelyje sluoksnių. Galbūt ne pats prezidentas Antanas Smetona, bet jo aplinka, tarkime, voldemarininkai, laikėsi maždaug tokio paties bolševikinio mentaliteto, tik tai – priešinga linkme. Tarp kitko, tas mentalitetas, atrodo, pastūmėjo Augustiną Voldemarą net į labai abejotinus kontaktus su sovietais. Bet tai jau atskiras klausimas, kurį tegu nagrinėja istorikai. Lietuvoje to visada buvo, ir lietuvių visuomenė laisvės labai sunkiai ir lėtai mokosi – nieko nelieka, tik tai mokytis. Tikėkimės, kad žingsnelis po žingsnelio, procentas po procento įsigalės normaliosnės pozicijos, normaliosnės mentalitetas. Labai daug vilčių dedu į naują kartą jau vien dėl to, kad jie daug po pasaulį keliauja. Ir su Vakarų mentalitetu turi progą susipažinti pačiuose Vakaruose. Nors kitą Vakarų mentalitetas tik nugašdina ar papiktina. Bet gal ne daugumą.

Bet ar tikrai, nes Lietuvoje vyksta tokia diskusija: ar jaunimas išgelbės Lietuvą, nes jie puikiai išmano, perpranta dabartinę sistemą ir perima jos įpročius, neigiamus įpročius, ir tada jie kaip tik su dviguba energija palaiko tą blogąją sistemą.

Irgi reikia tikėtis, kad yra kitokių ir kad tų kitokių procentas gali ilgai būti didėti. Vienintelis dalykas, kurį galiu padaryti – šiek tiek stengtis prisidėti, kad tas procentas didėtų. Ar jis iš tikrųjų didės, priklauso toli gražu ne nuo manęs vieno ir negaliu garantuoti, kad taip bus. Bet tikėkimės. Vakaruose per porą šimtų metų tas procentas pakankamai padidėjo, dėl to Vakarai ir pirmąją pasaulyje.

Apie globalų pasaulį ir lokalias tapatybes

Gyvenate globalų gyvenimą – tarp Jungtinių Valstijų, Juodkalnijos, Lenkijos ir Lietuvos. Ką toks gyvenimas duoda ir ką jisai atima?

Jūsų suminėtose keturiose valstybėse turiu, kaip prancūziškai sako,

Tomas Venclova su draugais po šv. Kristoforo skulptūrėlės įteikimo ceremonijos prie Vilniaus rotušės 2003 m. pavasarį. Pirmoje eilėje iš kairės: Bronys Savukynas, Irena Veisaitė, Tatjana Venclova, Tomas Venclova, Elė Katilienė, Birutė Vagrienė, Ramūnas Katilius, antroje eilėje: Marcelijus Martinaitis, Donata Mitaitė, Zenonas Butkevičius, Audronis Katilius, Pranas Morkus (A. Žygavičiaus fotografija iš Rotušės archyvo)

pies a terre, t. y. tokią vietą, kur galiu pernaktoti, negalvodamas apie viešbutį, pinigus ir t. t. Mano pagrindinis būstas šiuo metu yra Amerika, bet išėjus į pensiją, o ligi to dar kokie penkeri metai, turbūt pagrindinis būstas vis dėlto bus Lietuva. O kiti – papildomi. Bet, be abejo, tai duoda naudos, nes suteikia, kaip šiais laikais sakoma, multipoliarinį požiūrį.

Ar Jums neatrodo, kad teritorija, kuri buvo tokia svarbi XIX amžiuje, XIX amžiaus nacionalizmo supratimu, šiandien jau praranda savo reikšmę?

Ko gera, taip. Šiandien atsiranda kiti tapatybės ženklai. Man iš jų svarbiausias yra kalba. Vis dėlto lietuvis, praradęs kalbą, praranda nemažą dalį tautinės tapatybės, nors gal ir ne visą. Airiai, kaip žinome, prarado kalbą, kalba angliškai, bet tautinę tapatybę turi. Kai kurios Sovietų Sąjungos tautos faktiškai perėjo į rusų kalbą. Kad ir baltarusiai. Bet tautinę tapatybę jų inteligentija (taip pat, manau, ir gana didelė dalis eilinių baltarusių) turi. Ji skiriasi nuo rusų tapatybės.

Žinoma, nenorėčiau, kad Lietuvą ištiktų airių arba baltarusių likimas. Bet dabar atrodo, kad jau nebeištiks. Net sovietiniais laikais tas pavojus

nėbuvo toks jau didelis. Visi vis tiek kalbėjo lietuviškai. Bet be kalbos yra dar ištikimybė tam tikrai tradicijai.

Kokiai tradicijai? Galima kurti įvairias tradicijas.

Pasakysiu Jums gan juokingą dalyką, kurio iš manęs galbūt nesitikite. Kada matau Gedimino pilį arba užėinu į Karo muziejaus sodelį Kaune (ką prieš kelias dienas padariau), kažkoks keistas sentimentas mano viduje sujudą. Ir žmogus, neturįs to sentimentų, jau praranda, mano manymu, nemažą dalį lietuviškos tapatybės. Nors mano pasisakymai galbūt neduoda pagrindo manyti, kad taip yra, bet taip yra: man šita tradicija – ir Didžiosios Kunigaikštijos, ir prieškarinės nepriklausomos Lietuvos – yra svarbi. Tai gana žymi mano tapatybės dalis.

Jūs save laikote lietuviu?

Be jokios abejonės. Esu lietuvių literatas; nemėgstu vardo rašytojas, o kai dėl vardo poetas, tai kažkas gerai suformulavo: „pasakyti – aš poetas, yra maždaug tas pats, kas pasakyti – aš šventasis“. Todėl nemėgstu vadintis poetu, nors man svarbiausia gyvenimo veikla yra eilėraščių ra-

šymas. Kaip tik dėl to, kad svarbi ir atsakinga, aš labai retai tuo užsiimu. Bet vis dėlto užsiimu – nuolat ir pastoviai. Kaip lietuvių literatas, kuris rašo pirmiausiai lietuvių kalba ir jaučia atsakomybę tai lietuvių literatūrai, kurioje buvo Donelaitis, Maironis, Radauskas, Nyka-Niliūnas – ta prasme, be abejo, esu lietuvis, niekuo kitu negaliu ir nenorėčiau būti.

Kaip Jūs vertinate Gintaro Beresnevičiaus, o ir kitų populiariausią idėją apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją, bandymą sukurti regioną, kuris atitiktų buvusias LDK ribas?

Idėja savotiškai įdomi, bet manau, didelių šansų ji neturi. Ir Baltarusija, ir Ukraina, matyt, numatomoje ateityje bus daugiau Rusijos, negu Vakarų zonoje. Ten jau susidarė mentalitetas, kurio, matyt, neperžengsi. Nors didelė dalis jų inteligentijos nori jį peržengti. Būtų gerai, jei pasirodyčiau netikras pranašas.

Vėlgi įprasta kalbėti apie blogybes, ydas Lietuvoje, bet aš Jūsų norėčiau paklausti, kokie trys geriausi mūsų Lietuvos bruožai?

Gera, iš karto galiu pasakyti. Lietuvių tauta dabar, naujojo kapitalizmo sąlygomis, parodo daug daugiau aktyvumo, apsukrumo, guvumo, gebėjimo prasimušti, negu galima buvo tikėtis. Atrodė, kad lietuviai bus daug pasyvesni. Nieko panašaus. Pasyvūs jie nėra ir, mano manymu, tai labai gerai. Net jeigu kartais jie nevisiškai moraliai elgiasi.

Esame modernūs barbarai?

Sunku pasakyti. Bet aktyvumas yra didelis. Antras geras bruožas – judrumas. Lietuviai ne tik emigruoja, jie tiesiog daug keliauja. Su pažįstamais Vilniuje pradėdavo kalbą – ir štai, vieno sūnus Grenlandijoje, kito dukra Patagonijoje, tiesiog važiuoja pasižiūrėti. Ir tai labai gerai. Atrodė – daugelis rašytojų net kūrė tokią mitologiją – kad lietuviai apsamanoję sėslūs kaimiečiai: sėdi lietuvis savo vieniemyje, laikosi įsikibęs į gimtąją šilainę ir nieko kito jam nereikia. Nieko panašaus. Pasirodo, labai judri tauta. Ir ačiū Dievui. Trečias geras bruožas yra tas, kad lietuviai mažiau ksenofobiški, negu buvo galima tikėtis. Nors kai kurie politikai ir publicistai vienais ar kitais sumetimais tą ksenofobiją bando kurstyti, jos Lietuvoje iš esmės nedaug. Na, neskaitant interneto komentarų, kurie yra vis dėlto veikiau patologijos sritis. Tvirtinama, jog tuos komentarus rašo keletas maniakų daugeliu slapyvardžių. Nežinau, ar taip iš tikrųjų yra. Bet neapykantos – nei tikros neapykantos rusams, nei tikros neapykantos lenkams, nei tikros neapykantos žydams sukurstyti nepavyko. Nors tokių bandymų būta. Ir tuo požiūriu lietuvių tauta, mano manymu, bent šiuo metu išlaikė egzaminą.

Dėkoju už įdomų pokalbį. Nuotraukos iš www.vilniausmuziejai.lt

Tomo Venclovos knygos, esančios Venclovų namuose-muziejuje (B. Vagrienės fotografija iš Venclovų namų-muziejaus rinkinio)

■ Kai kalbame apie diskriminavimą, labai retai didžiausia priežastis būna kažkieno bloga valia. Žymiai dažnesnė yra kita priežastis – tai mūsų kultūroje tarpstantys stereotipai, kurie pateisina tokias diskriminuojančias elgsenas. Būtent todėl ir reikia atidžiai žvelgti į esamus stereotipus.

Apie „pavojingas“ moteris šiandien ir praeityje

Laikraščiuose, televizijos laidose kartkartėmis pasirodo straipsnių, reportažų apie skriaudžiamas, mušamas moteris, apie smurtą prieš jas. O kiek neaprašytų atvejų? Ir visa tai verčia kelti klausimą – kodėl? Kodėl pakyla vyro ranka prieš moterį?

Aiškinama įvairiai – išsilavinimo, vidinės kultūros stoka ir t. t. Tačiau yra ir kitas aspektas – tai mūsų visuomenėje egzistuojantys stereotipai, mūsų visuomenėje egzistuojančios nuostatos, kurios pateisina smurtą prieš moteris.

Mes žinome, kad žmonijos istorija – tai smurto istorija. Ko mokomės mokykloje, jei ne įvykusių karų datų? Tačiau akivaizdus ir kitas dalykas – kiekvienas smurtautojas nesijaučia smurtaujantis. Jis turi pateisinimą savo veiksams. Patys žiauriausi XX amžiaus nusikaltimai vyko gėrio ir žmogiškumo labui. Įvairios paklaikusios ideologijos ir demagogija pateisino didžiausius nusikaltimus.

Tokie pat mechanizmai veikia ir kasdieniame gyvenime. Gryno smurto pasitaiko labai mažai. Žymiai pavojingesnis, sunkiau išgyvendinamas yra „pateisinamas“ smurtas. Kitaip tariant, tas smurtas, kurį nevalingai įteisina mūsų kultūra, mūsų visuomenėje egzistuojančios nuomonės. Svarbiausia tai, kad daugelis tokių stereotipų, nuomonių iš pirmo žvilgsnio atrodo visiškai „nepavojingos“ ir „normalios“. Kartais net sunku įžvelgti ryšį tarp tam tikrų nusistovėjusių nuomonių ir smurtą pateisinančių mechanizmų. Tačiau būtent tai ir daro smurtą sunkiai išgijamą iš mūsų realybės. Trumpai norėčiau pakalbėti apie vieną smurtą prieš moteris pateisinantį mechanizmą. Jis susijęs su „pavojingos moters“ įvaizdžiu.

Viename „Stiliaus“ numeryje skaitau kažkokio lietuvių vyriškio (tikriausiai garsaus) samprotavimus apie moterį: „Man baisoka, kai moteris visa atsiduoda darbui, pamiršta šeimą. Tokia moteris man atrodo nepatikima“. Taigi nusprendusi siekti karjeros moteris yra „nepatikima“, o todėl ir pavojinga. Ir tokių pasisakymų galima rasti gausybėje laikraščių, išgirsti gausybėje laidų. Moters vieta yra šeima. Štai viena citata iš sociologinio tyrimo: „Moterims tik namie reikia tvarky-

Apie stereotipus, kurie „pateisina“ diskriminavimą

VIRGINIJUS SAVUKYNAS

tis, o ne vadovauti... Aukštus postus turėtų užimti tik vyrai, todėl, kad jie yra protingesni“. Taip teigia 24 metų vyras. O tos, kurių netenkina vien toks vaidmuo, tampa išsišokėlėmis. Štai dar viena citata iš to paties sociologinio tyrimo: „Moteris užsiėmusi, didelė visuomeninė, politikė – daugiausia nukenčia ji pati. Jos praranda vyrus, nes tampa jiems atgrasios“.

Tokias citatas galima gausinti ir gausinti. Jos parodo tik visuomenės požiūrį į moteris, kurios nori aktyviai veikti visuomeninėje sferoje, siekti karjeros. Tokios moterys „lenda“ į tradiciškai laikomas vyrų sferas. Ir todėl jos tampa „atgrasios“, pavojingos. O pavojingas moteris reikia tramdyti. Efektyviausiai tramdyti galima fiziškai.

Štai čia ir atsiranda smurto prieš moteris pateisinimas. Vadovaujantis tokia logika, smurtas nėra „smurtas“ prieš moteris. Tai tik „noras išlaikyti esamą teisingą tvarką“, „sutrumpinti pavojingas moteris“. Išties būtų labai įdomus tyrimas, kurio metu būtų apklaustos ne moterys, bet moterų, prieš kurias smurtaujama, vyrai. Kažin ar jie patys žino, kad smurtauja. Štai viena citata iš jau ne sykį minėto sociologinio tyrimo: „Aš dirbu, uždirbu pinigų, aš esu šeimos galva, o žmona tvarkosi čia, namie... Taigi turi kažkas vadovauti, kitaip tvarkos nebūtų... Tegu sėdi namie ir džiaugiasi. Juo labiau aš nemanau, kad ji turi dėl ko skųstis“. Tačiau jei ji turi skųstis, jei jai tai nepatinka? Ar neleidimas dirbti mėgstamo darbo nėra viena iš prievartos formų? Ar tai nėra žmogaus pažeminimas, kuris ne mažiau skaudus už smūgius?

Beje, toks kultūros mechanizmas Lietuvos kultūroje pastebimas senokai. Jau Vytautas Kavolis pastebėjo, kad nuo XVI amžiaus lietuviams vyrams moterys tampa „pavojingos“. Štai Mykolas Lietuvis XVI amžiaus pabaigoje rašė: „Jos (t. y. moterys) pasidarė akiplėšos, nieku verčia dorybę, nebeklauso globėjų, tėvų, vyrų ir galvoja, kaip gyviesiems pagreitinti mirtį“. Ir ne užmiršta, aišku, pridėti: „Taigi ne skriaudą moterims darydami, jūsų šviesiausios didybės protėviai neduodavo joms laisvės, paveldėjimo teisių ir ištekindavo jas pagal savo, o ne jų valią“. Ar čia neatpažįstame to paties mechanizmo, kuris įteisina prievartą moterų atžvilgiu? Iš tiesų

vyrai smurtaudami prieš moteris nori tik gera joms, visuomenei.

Prasidėjus religinėms kovoms moterys tapo vyrams pavojingos todėl, kad būtent jos skleidė „ereziją“. Mikalojus Daukša savo „Postilėje“ rašė: „Jog kaip antai rojuje velnias pirma išvedė moteriškę ir paskui vyrą per moteriškę, taip ir dabar šitą vierą per nieką kitą neplatina didžiaus kaip per moteris“. Beje, moteris XVI amžiuje religijos reikaluose lietuviams vyrams buvo itin pavojinga. Tas pats Daukša toliau rašė: „Ką viena eretikių moteriškė išvers, to daug daktarų ir sakytojų tikrųjų sugrąžinti negali“.

Ir tokia susiformavusi logika iš dalies grindė raganų, kurios daugiausiai buvo moterys, deginimą. Juk jei jos tokios pavojingos, reikia jas kaip nors sutramdyti.

XIX amžiuje moterys taip pat buvo pavojingos vyrams. Tik ši kartą tautiško plotmėje. Vyrai lietuviai bijojo svetimtaučių moterų, – esą jos nutautins tiek juos, tiek jų vaikus. Kazimieras Jokantas rašė savo dienoraštyje apie merginą, kuri nemokėjo kalbėti lietuviškai: „Negana to, kad iš jos kraštui nebus nė šilta, nė šalta, bet kompromituojama šeimyna ir mane paverstų koku „ubagu dvasioje“. Esant vaikams, kas iš jų būtų“.

Ir tai buvo viena iš šeimyninių konfliktų priežasčių. Tačiau šiuo atveju buvo teisinama, kad tai daroma tautiško vardan.

Šis istorinis ekskursas buvo tam, kad galėtume parodyti, kaip mūsų kultūroje funkcionuoja (ir kaip anksčiau funkcionavo) prievartą pateisinant mechanizmas. Moteris pavertus „pavojingomis“, ne taip jau sunku tuomet pateisinti savo smurtą prieš jas. Gal todėl turėtume būti atidesni ne vien tik pasekmėms, bet ir toms nuostatomis, kurios įgalina tokias pasekmes.

Ar galiu turėti?

„Aš galiu būti tavo“, – erotiškai sako švelnus moteriškas balsas kažkioje neseniai girdėtoje reklamoje. Kažkas gali būti mano. Kažkas pats atsiduoda mano valiai. Ir tas kažkas yra moteris. Reklama banali, tačiau tipinė. Ji puikiai atskleidžia mūsų kultūroje įsitvirtinusius mąstymo stereotipus.

Atrodytų, nieko tokio, jei kas nors nori atsiduoti kam nors. Iš tiesų, negalima uždrausti individua-

lių norų. Tačiau kalbame apie kitką – tokius norus mums teigia popkultūra. Jie tampa pamažu nebe individualūs, o tipiniai. Norint dalyvauti tokioje kultūroje reikia paklusti, priimti tokius norus, juos padaryti savus.

Mums teigiama, kad moteris yra pasyvi, o vyras yra aktyvus. Vyras renkasi, o moteris leidžiasi pasirenkama. Atrodo, kad taip ir turi būti. Tačiau trumpam sustokime: santykiai, brėžiami įvairiuose moteriškuose ar vyriškuose žurnaluose, reklamoje, nėra tokie jau nekalčiai. Jie du asmenis pastato į nelygias pozicijas. Moteris gali tik atsiduoti, o vyras tuo metu – imti. Vyras gali turėti moterį. Bet vyras gali turėti ir automobilį, kišeninį laikrodį ar dantų krapštuką. Daiktams, kuriuos turi, gali daryti ką nori. Tokia „turėjimo“ logika.

Ir štai kodėl ji yra tokia pavojinga, kai perkeliama į tarpasmeninių santykių sferą. Žmogus negali „turėti“ kito. Jis gali pradėti elgtis kaip su daiktu.

Tačiau tokia yra mūsų popkultūros logika. Ir ji yra tas pradinis taškas, kuris įteisina galimybę panaudoti jėgą – nesvarbu, ar psichologinę, ar fizinę. Nesakau, kad tokie stereotipai skatina smurtą prieš moteris, sakau, kad jie tai leidžia ir pateisina.

Beje, negalima sakyti, kad popkultūros vyčiai veikia tik vyrus. Tokiai logikai pasiduoda ir moterys. Jos nesąmoningai paklūsta „natūraliam“ moters norui būti „imamai“, ji nori „atsiduoti“ kažkam. Ji lygiai taip pat pateisina smurto jos atžvilgiu logiką. Tad ar verta paskui stebėtis, kai laikraščiuose skaitai apie buitinius konfliktus, apie vyrų smurtavimus ir apie moterų susitaikėliškumą?

Beje, nereikia galvoti, kad realiame pasaulyje yra taip paprasta: smurtauti gali ir moterys. Jos gali ne tik atsiduoti, bet ir „turėti“. Lygiai į tokius pačius nelygiaverčius, galia ir turėjimu paremtus santykius gali pakliūti vyrai.

Psichologai gerai žino „aukos“ ir jos budelio padėtį. Žmogus nesąmoningai provokuoja tokias situacijas, kuriose jis būtų nuskriaustas, sąmoningai ieško tokių žmonių, kurie galėtų nuskriausti. Ir tai daroma vien tam, kad pasijustų auka, kad pasijustų skriaudžiamas.

Vadai, vadovai, viršininkai ar lyderiai

ALGIRDAS V. KANAUKA

■ *Lyderis ir lyderystė – tai žodžiai, kuriuos vis dažniau sutinkame lietuvių rašyboje ir kalboje. Atsiranda priekaištų tų žodžių vartotojams, kad tai anglų kalbos svetimžodžiai, o lietuviškas žodis „vadas“ visiškai tiktų – bent taip teigiama. Tai man primena problemas verčiant iš anglų kalbos į lietuvių žodžius „policy“ ir „politics“. Nors skirtumas tarp tų žodžių anglų kalboje yra didelis, o lietuvių kalboje jis dažniausiai išverčiamas kaip „politika“ ir tų skirtingų žodžių reikšmė sutapatinama. Panašiai yra su „leadership“ ir „leader“, kurie šių dienų anglų kalboje reiškia savybę, o ne tiek pareigas ar poziciją, bet lietuvių kalboje tai dažniausiai išverčiama kaip „vadas, vadovas, viršininkas“, t. y. pareigybė ar pozicija. Kai sužinojau savo sesers Aldonos nuomonę, nusprendžiau, kad atėjo laikas pasiaiškinti. Kadangi tuos žodžius ir jų sąvokas dažnai vartoju dėstydamas Lietuvos karo akademijoje, tai ir nutariau tą temą truputį plačiau panagrinėti.*

Sokratas sakydavo, kad prieš pradėdant diskusiją reikia apibūdinti žodžių prasmę ir suderinti tarpusavyje, ką tie žodžiai reiškia ir ką manome jais pasakyti, nes žodžiai galų gale turėtų išreikšti tai, ką galvojame. Lyderystės apibendrinimų yra labai daug, bet šiame straipsnyje vartosiu tokią: lyderystė – tai sugebėjimas inspiruoti ir paveikti žmonių protą ne tik žodžiais, bet ir asmeniniu pavyzdžiu, kurių pasekmė ta, kad derinami bendri organizacijos tikslai su asmeniniais, ir žmonės noriai kooperuoja bei pagal priimtinąs vertybes siekia bendrų tikslų. O lyderis yra asmuo, kuris puoselėja būtent tokias savo lyderystės savybes ir dvasią. Manau, kad vienas iš pradininkų teoretikų buvo X ir Y teorijų kūrėjas D. McGregoras (1960). Jis nustatė skirtumus tarp vadovavimo stilių remiantis įsakymais, direktyvomis, prievarta bei kontrole arba integruojant individą į organizacinę veiklą per daugiau atvirą demokratišką stilių, kai akcentuojamas dėmesys delegavimui, pasitikėjimui ir pasitenkinimui darbu. Prieš rašydamas toliau noriu paliesti šių sąvokų istorinį foną, nes jame glūdi šių dienų lyderystės supratimo šaknys.

Žvelgdami į praeitį matome begalinę virtinę asmenybių, savo gyvenimais prisidėjusių prie svarbių istorinių įvykių ir pokyčių, kuriuos galima pavadinti progresu, bent Vakarų civilizacijoje. (Drįstu teigti, kad dauguma šios planetos gyventojų šiandieną tarpusavyje bendrauja nepalyginamai tobuliau negu urviniai žmonės). Praeityje dauguma žmonių bendruomenių gyveno valdžios prievartos galioje, kuri buvo sukoncentruota tironiškose karalių, įvairiai tituluotų vasalų, didikų, karvedžių, politikų ir administratorių rankose. Jie galėjo tą galią ir jėgą panaudoti ne tik savo pavaldinių naudai, apdalindami juos privilegijomis, materialiniais apdovanojimais ir garbe, bet ir kitų žmonių prievartai, išnaudojimui, skriaudoms, piktnaudžiavimui ir net savaivališkiems gyvenimo ar mirties nuosprendžiams.

Tie despotai galią ir jėgą vertino daugiau negu meilę ir turtą, stengėsi ją jei nepaveldėti, tai bent prievarta uzurpuoti. XX amžiuje jie buvo vadinami fiureriais, generalisimais, dučėmis... – lietuviškai tariant, vadais ir visuotiniais valdovais. Žmonės, kurie nepakliūdavo į tokį privilegijuotą luomą, o jų buvo dauguma, turėjo visą gyvenimą tam luomui paklusti, nors tai buvo sunki našta, kurios buvo bandoma nusikratyti perversmais, sukilimais, revoliucijomis, vis didėjančiu liberalios demokratijos puoselėjimu. Taigi žmonija pagaliau pamatė, kad geriau gyventi laisvėje pagal savo norus ir sugebėjimus, negu pagal tironų ir despotų nurodymus. O tai galima tik per demokratinę santvarką, kuri apriboja valdžios, valdančiųjų galias ir garantuoja tokią valdžią, kuri tarnautų žmonėms, o šalies piliečiai galėtų tą valdžią išrinkti arba nuversti. Tais laikais, kaip ir šiandieną, buvo ir kitokių įtakingų žmonių – dvasininkų, filosofų, menininkų, mokslininkų ir technologų, kurie taip pat įgydavo didelę galią, tiksliau – įtaką, ne prievarta, jėga ar paveldėdami, bet talentu ir genialumu. Juos žmonija šlovino nuoširdžiau ir nemažiau nei karalius ar jų vasalus, nes jie sugebėjo suformuluoti žmonių lūkesčius ir siekius, inspiruodami ir motyvuodami juos savo darbo ir kūrybos vaisiais, suteikiančiais žmonėms pajėgumą peržengti (*transcend*) iš kasdienybės į neribotą dvasinę ir estetinę visatą. Tuo jie užsitarnaudavo būti vadinami kultūros kūrėjais, pirmtakais – (*entrepreneurs of spirit*), lyderiais. Jie sugebėjo patraukti paskui save „žmonių širdis ir protus“ (*hearts and minds*), o ne savavaliauti žmonių likimais.

Valdovai ir tironai tokius kultūrininkus mėgdavo puoselėti, materialiai paremti, suburti aplink save, nes tai kėlė karalių dvaro prestižą ir mažino baime, jog tų žmonių naujos idėjos, jei būtų paleistos laisvai vystytis, galėtų tapti pavojingos. (Austrijos–Vengrijos imperatoriui Josefui II labai nepatiko Mozarto sukurta opera „Fi-

garo vedybos“ pagal Baumarchais pjesę, kurioje buvo aukštinamos „revoliucinės“ idėjos, būtent paprasti žmonės vaizduojami turintys tokias pat emocijas, kaip ir kilmingieji). Todėl tokie kūrybingumo lyderiai būdavo liaupsinami oficialiais titulais, pvz. karaliaus dvaro inžinierius, muzikas, ar kuratorius kokiems nors reikalams. Jau net senovės Egipte atsirado tų, kuriuos šiandieną vadintume biurokratais, administratoriais ir vadais, bet tada jie taip nebuvo vadinami, nors tokias funkcijas ir atlikdavo – be didelių teorijų, koncepcijų ar filosofinių pamatų, o pagrįstas praktiniais sugebėjimais, perduodamais iš kartos į kartą. Vėliau, ypač šioje srityje, pasižymėjo bažnytinės ir karinės struktūros, nes reikėjo taupyti resursus ir efektyviai motyvuoti arba priversti pavaldinius vykdyti valdančiųjų valią kaip prievolę. Atsiradavo ir mokyklų, kuriose buvo mokoma raštvedybos, administracijos, buhalterijos, bet daugiau kaip amatų. Tik XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiuje atsirado administracija ir vadyba kaip sąmoningos disciplinos su atitinkamomis aukštosiomis mokyklomis ir asmenybėmis, pvz. Maxas Weberis, Henry'is Fayolas, Herbertas Simmonas ir t. t. Karyboje atsirado Sun Tzu, Clausewitzo, Jomini'o, Mahano, Dougheto, Harto, Mitchello ir kt. teorijų sąmoningas aiškinimas.

Atsirado nauja viršininko, vado, pirmininko (*executive, commander, chairman*) savybių sąvoka, kuri kaip didžiulė banga užliejo Amerikos ir viso vakarietiško demokratinio pasaulio areną: teigiama, kad visi vadovai savyje turi įkūnyti ne tik oficialaus vadovaujančio administratoriaus, bet ir vadybininko bei lyderio savybes. Lyderystė apima daug vaidmenų, ir nėra stereotipų, nes kiekvieną kartą esi priklausomas nuo situacijos.

Tačiau pirmiausiai – apie vadybininkus. Per eito šimtmečio viduryje vadyba (*management*) įgavo dominuojamą reikšmę. Nors skiriamosios linijos tarp vadybos, administracijos ir vadovavimo (viršininkavimo) nebuvo labai ryškios, lyderystė kaip tokia buvo *terra incognita*, nors jos praktika buvo puikiai suprantama Aleksandriui Makedoniečiui, Friedrichui II Didžiajam, Napoleonui ir daugeliui kitų. XX amžiuje ypač iškilo vadybos (*management*) sąvoka Amerikoje. Vadybininkas daugiau žinomas kaip žmogus, atsakingas už resursų, t. y. žmogiškųjų ir materialinių, paskirstymą tokia kryptimi, kuri efektyviausiai prisidėtų prie organizacinių tikslų siekimo. Vadyba iškilo kaip pagrindinis principas, o moralės faktorius lyg ir nustojo egzistavęs. Atseit buvo sakoma, kad jeigu negali ko nors išreikšti skaičiais (*Descartes*), ypač pinigais, tai to net nėra. Tačiau XX amžiaus pabaigoje ir XXI pradžioje vadovavimo meno scenos centre atsirado sąvoka – lyderystė (*Leadership*). Ji užkariavo didelį dėmesį versle, valstybės politikoje ir karyboje, subrendo Vakarų demokratijos šalyse, kur žmonės jau buvo paragavę politinės laisvės ir suprato, kad nereikia tironų ir despotų ir kad valdžia turi priklausyti nuo žmonių valios, o ne

Nukelta į 12 p.

Vadai, vadovai, viršininkai ar lyderiai

Atkelta iš 11 p.

atvirkščiai. Tokios idėjos persimetė į verslą, viešąją administraciją ir net kariuomenę, kurioje pagaliau atsirado naujų pretenzijų į kokybišką gyvenimą ir tarnybą. Žinoma, tai sulaukė reakcijos ir priešpriešos iš tų, kurie priklausė vadinajamajai „feodolinei nomenklatūrai“, besinaudojančiai besąlyginiu pavaldžių žmonių paklusnumu, subordinacija ir nuolankumu.

Lietuvių kalboje yra žodžių, kurie lyg ir spontaniškai yra laikomi ekvivalentiškais lyderiui – viršininkas, vadas, vedėjas, vadovas, vadybininkas, nekalbant jau apie svetimžodžius – šefas, bosas, direktorius, prezidentas. Tačiau jie visi išreiškia vadovaujančio asmens oficialią poziciją organizacinėje hierarchijoje, o ne kokias nors atskleidžiančias jo charakterį žmogiškas savybes, kurios suteiktų jam asmenišką autoritetą. Neįmanoma tiesiogiai išversti žodžio *leadership* į lietuvių kalbą vienu žodžiu. „Vadas“ tiktu tik tada, jeigu jis būtų suprantamas kaip įkūnijantis ne tik tai viršininko, vadybininko, bet ir lyderio savybes. Kitaip toks „vadas“ nebus joks lyderis neoficialiaja prasme, nes jis gali visiškai neturėti lyderio savybių. Vadu jis galėjo tapti per pažintį, protekciją, turėdamas „stogą“, t. y. politikų paramą. O grupės žmonių lyderis gali ir nebūti oficialus vadas, bet savo asmenybe lyderiauti, turėti didesnę autoritetą negu oficialūs pareigūnai. Tokie žmonės labiausiai pastebimi didelių krizių, nelaimių akistatoje ar nestruktūrinių organizacijų veikloje. Kartais, ypač Lietuvoje, slaptaisiais lyderiais gali būti netgi vadinamieji „pilkieji kardinalai“...

Tradicinėje anglų kalboje randame žodžių, turinčių labai panašią prasmę – *commander, executive, chief, chairman, chairwoman, guide, principal, director*, ir dar su tam tikru subtiliu skirtumu žodį *leader*. Vartojant žodį *leader* jau duodama suprasti, kad ta pozicija hierarchijoje ženklina asmenišką sąsają su pavaldiniais – *team leader, squad leader, platoon leader, political party leader*, bet apskritai tai reiškia hierarchinę poziciją. Lietuvių kalboje būrio vadas, kuopos vadas taip pat leidžia suprasti asmeninę sąsają, nors pirmiausiai toks titulas reiškia pareigybinę poziciją, nes vadas komandinėje sistemoje jau automatiškai buvo suprantamas, nors kartais ir klaidingai, kaip inkorporuojantis lyderio savybes. Taigi šiandien pareigūno titulas gali būti (kuopos, būrio ar įmonės) vadas ar vadovas, bet tai ne visada reiškia, kad jis lyderis ta neformalia, tačiau labai svarbia prasme.

Todėl anglų kalbos žodis *leader* dažnai pavartojamas be sąsają su bet kokia hierarchine pozicija. Pavyzdžiui, kompozitorius Richardas Wagneris gali būti vadinamas muzikos lyderiu, Albertas Einšteinas – mokslo lyderiu ar Virginijus Alekna – sporto. Įvairiose grupėse galima pastebėti žmonių, kurie niekam oficialiai nevadovauja, bet kažkaip paveikia žmones, patraukia juos prie savęs, tiesiog „užkrečia“ kitus savo idėjomis, būseną ar charizmą ir entuziazmu siekti to, kas vertinga, virtuoziška, išskirtina ir svarbi visiems, nebūtinai tiesiogine materialine, bet dvasine ir moraline prasme. Ta ypatybė paveikti kitus, ką nors daryti, jausti ar galvoti yra vadinama „leadership“ ir yra sąmonės būseną (*state of mind*), o tie žmonės, kurie tokią savybę turi, vadinami „*leaders*“ arba lietuviškai – lyderiais. Tai

reiškia, kad lyderis gali būti žmogus, kuris daro įtaką, bet nebūtinai yra formaliai valdančiosios hierarchijos viršūnėje. Taigi lyderiavimas (*leadership*) – pripažįstama savybė, kuri turėtų būti labai pageidaujama ir vertinama ne tik organizacijos viršūnėse, bet visais lygiais, ir jeigu ta savybė bus nukreipta bendram gėriui, tai prisidės prie efektyvumo siekiant bendrų tikslų. Organizacijos vadovybė turėtų norėti, kad pavaldiniai jungtų savo asmeninius siekius su dalinio ar organizacijos misija. O lyderystės sąvoka labai derinasi su organizacijos siekiais – motyvuoti ir inspiruoti bendras vertybes ir tikslus bei skatinti kolektyvą tapatinti asmeninius tikslus su organizaciniais. Visa tai yra gerai, jeigu organizacijos siekiai sutampa su universaliosiomis vertybėmis, priimtinomis civilizui bendruomenei ar valstybei. Čia galime įžiūrėti ir tamsesnę lyderystės ypatybę. Norėčiau toliau šį niuansą praplėsti. Jei stebėsime, tarkim, avių kaimenę, tai greičiausiai galėsime išskirti avį ar aviną, kuris tai grupei vadovauja, o kiti paskui jį automatiškai ar instinktyviai seka. Avinas lyg ir veda į geresnę ganyklą ar namo, ar toliau nuo pavojaus. Tačiau gali būti ir atvirkščiai. Avinas, vedantis paskui save kaimenę, kartais gali pasukti bloga kryptimi. Pasitaiko atvejų, kai vedėjas nuveda visą bandą į kokią bedugnę ar vilkduobę, kur jų laukia net masinė pražūtis. Visa kaimenė negalvodama lekia paskui lyderį į prarają. Gyvulių pasaulyje, jų bendruomenėse yra daug „lyderiavimo“ analogų, kurie labai dažnai nutinka žmonijai. Pavyzdžiui – Hitleris, Stalinas, Ceausescu ir daugelis kitų, kurie sugebėjo inspiruoti, motyvuoti savo bendrininkus, pavaldinius ir netgi liaudį priimti vertybes ir tikslus, vedančius į blogio pusę ir pagaliau į pražūtį. Šio pavyzdžio reikšmė ir pamoka yra ta, kad lyderio inspiruojamos vertybės turėtų būti tokios, kurios nukreipia į moralų tikslą, o ne į pražūtį. Bet kaip atskirti lyderius, kurie yra geri ir kurie yra pavojingi? Vienas būdas yra patikrinti, kokias moralines ir etines vertybes tie pretendentai į lyderius puoselėja. Bet juk ar galime jais tikėti? Juk jie neatsakingai pasirenge viską žadėti, o vėliau nieko neištesėti. Taip, tai labai ryšku nevisiškai demokratinėse santvarkose, kur visokie potencialūs tironai ir despotai apgaudinėja žmones ir sukausto juos į diktatūrinius režimus, iš kurių nebėgi išsilaisvinti, nes yra per vėlu – tironai jau įgijo galią ir yra pasiryžę naudoti jėgą ir smurtą. Taip įvyksta, kai piktybiškai motyvuoti lyderiai tampa oficialiais vadais, kurie turi kolektyvines galias daryti sprendimus, privalomus visiems, ir tada jau pavaldiniai tampa ne tik apgauti, bet ir pagauti. Tada nebėgi pavaldinių motyvuoti, inspiruoti, o tik raginti ir prievartauti. Tik liberalioje demokratijoje, kur žmonės gali išsirinkti valdžią ir taip pat ją atkurti, galima eiti paskui lyderį, kol matome kur ir kaip jis veda, o iškilus nepasitikėjimui turime teisę ir pareigą jį pakeisti. Tokia yra demokratijos esmė – valdžia gali būti pakeista rinkėjų valia ir net nuversta, kaip pasakytą Amerikos Nepriklausomybės Deklaracijoje, jeigu pasirodo, kad ta valdžia ir tie lyderiai netarnauja bendrai žmonių laisvei ir gerovei.

Kyla klausimas, ar lyderiai yra tokie iš prigimties ir ar juos galima išugdyti? Į tą klausimą galiu atsakyti taip: jeigu manytume, kad lyderiais gimstama, tai žinotume, kaip juos atpažinti. To-

dėl teigdami, kad lyderiais gimstama, galėtume nuėję į gimdymo palatą ligoninėje atrinkti lyderius nuo jų sekėjų. Bet nėra duomenų, kokiais ženklais ar kūdikio ypatybėmis pasikliaudami galėtume identifikuoti kūdikius lyderius nuo ne lyderių. Senovės Spartoje buvo atrenkami kūdikiai, kurie gimdavo ligoti ar labai silpni. Jie būdavo atpažįstami, atskiriami ir metami bedugnėn, nes Sparta norėjo tik stiprių karių (visi piliečiai buvo kariai). Ačiū Dievui, kad lopšeliuose negalime atskirti lyderių nuo ne lyderių. Todėl galime lyderius ugdyti mėgindami įskiepyti jiems savybes, kurias mes laikome priderančiomis lyderiams. O dar geriau – žmogus, kuris jaučia savyje lyderio kibirkštėlę, t. y. mato save lyderiu, gali pats save tobulinti ir tapti lyderiu savo akiratyje.

Beje, prigimtinės paveldėtos, genetiškai užkoduotos savybės, kurios turbūt egzistuoja, yra labai reikšmingos lyderiui ugdyti, nes jos išryškėja ugdymo procese.

Lietuvos karo akademijoje turime tokį modelį, kuris toli gražu nėra galutinis, bet galime juo vadovautis iki tol, kol atsiras priežasčių jį keisti. Trumpai – mūsų modelis yra toks: pirmiausiai turime žinoti, kokiam tikslui ugdome lyderius? Juos ugdome tapti kovinių vienetų taktiniais vadais ir tėvynės gynėjais karo atveju, tai yra modernaus kovos lauko aplinkoje, kurioje dominuoja pavojus, neprognozuojami įvykiai, atsitiktinumai, nežinomybė, baimė, karinė trintis, nuovargis ir informacijos stoka. Toks žmogus minėtoje aplinkoje turi gebėti veikti pagal karinius (taip pat turinčius analogų ir versle) principus: veikti siekdamas gerai apibrėžto tikslo, ekonomiškai naudoti resursus, koncentruodamas juos atitinkamu laiku ten, kur jie efektyviausi, imtis iniciatyvos, judriai ir lanksčiai manevruoti, kad būtų pasiekta palanki pozicija, išlaikyti savo intencijų paslaptį, stengtis nustebinti priešą netikėtais veiksmais, išlaikyti savo vadovavimo ir ryšių vientisumą, paprastumą (Clausewitzas). Toks žmogus turi būti drąsus, stiprus fiziškai ir morališkai, valingas ir disciplinuotas, išlavinto intelekto, energingas, gero charakterio ir būsenos. Taip pat jis turi būti moralus, etiškas ir patriotiškai nusiteikęs. Negana to – šių dienų vadas – karininkas ar verslo vedėjas, t. y. lyderis – turi būti visapusiškai išsilavinęs ne vien karybos ar vadybos srityje: turi nusimanyti technologijose, orientuotis politikoje, tarptautiniuose ryšiuose, psichologijoje, pedagogikoje. Jam reikia suprasti ir savo pavaldinių dvasinius poreikius.

Sutinku, kad Lietuvos karininkas turi būti vadas, bet toje sąvokoje turi būti įkūnyta trejybė. Jis turi būti ir oficialiai patvirtintas vadas, viršininkas – *commander* arba *executive* (versle). Tai jo titulas, kuris įteisina jį kaip atsakingą administracijos pareigūną tam tikram kolektyvui ir jo funkcijai. Be to, jis turi būti ne tik geras administratorius, vadybininkas, racionaliai skirstantis resursus misijai atlikti, bet ir vadas – lyderis, dvasiškai motyvuojantis, inspiruojantis, suvienijantis kolektyvą misijai ir bendrai vizijai siekti. Baigdamas siūlau teiginį, būdingą kariniam lyderiui: negalite vesti savo karių į mūšį būdamas tik formalus vadas – kovos lauke jiems reikės lyderio. Manau, kad tas pats galioja ir veržliam verslininkui ar valdininkui, norinčiam savo profesijoje siekti ko nors reikšminga.

Didėjanti „nebeparklupdomos“ Rusijos grėsmė

VYTAUTAS RUBAVIČIUS

■ Besibaigiant antrajai Rusijos prezidento Vladimiro Putino valdymo kadencijai išryškėjo esminės Rusijos vidaus ir užsienio politikos tendencijos, kurias sieja imperinės galybės atkūrimo ir įtvirtinimo strategija. Ši strategija pasitelkia gyvybingas, visiems visuomenės sluoksniams būdingas imperinio mentaliteto struktūras bei simbolius ir didelę imperinio valdymo bei bendravimo su pasauliu patirtį. Prieš kelerius metus agresyvos užsienio politikos apraiškas dar buvo linkstama laikyti paprasčiausiais „nesusipratimais“, kuriuos lemia demokratijos įtvirtinimo sunkumai, tačiau šiuo metu agresyvumą, kaip esminį užsienio politikos veiksnį, patvirtina ir aiškiai prezidento V. Putino įvairiomis progomis dėstomi naujos politinės doktrinos metmenys ir politika kaimyninių, iš sovietinio lagerio išsivadavusių šalių atžvilgiu, ir visais masinės informacijos kanalais kuriami bei įtvirtinami į agresyvią retoriką įvilkti Rusijos „priešų“ vaizdiniai.

Rusijos politikos agresyvumas įvairuoja skirtinguose užsienio politikos lygmenyse – vienoks jis santykiuose su Jungtinėmis Valstijomis (šioje srityje ryškus santykių pablogėjimas), kitoks bendraujant su į didelę priklausomybę nuo Rusijos tiekiamų energijos išteklių patekusia Europos Sąjunga, dar kitoks – įgyvendinant Rusijos geopolitinius interesus kaimyninėse šalyse, taip pat ir Baltijos regione. Kaip tik iš Sovietų Sąjungos gniaužtų išsilaisvinusioms Baltijos šalims, taip pat vis labiau į Vakarus kryptančiai Gruzijai tenka atlaikyti Rusijos nuolat rodomą nepasitenkinimą įvairiais jų vidaus ir užsienio politikos aspektais, agresyvumo proveržius, manipuliavimą vietiniais politiniais elitais, ypač tų šalių, kurios pateko į visišką energetinę priklausomybę nuo Rusijos dujų.

Strateginis politinis agresyvumas yra neišvengiamas Rusijos imperinės didybės atkūrimo bei įtvirtinimo padarinys, kuri savo ruožtu yra vienintelė veiksminga priemonė tą didybę tvirtinti. Rusijoje kalbos apie imperiją ir imperijos vaizdiniai šiuo metu nepaprastai išplito visuose visuomenės sluoksniuose ir susieja kai kuriuos intelektualus, kraštutinius nacionalpatriotus ir liberalus, kuriems patraukli yra Anatolijaus Čuibaiso pasiūlyta „liberalios imperijos“ samprata. Pastarosios esmė ta, kad imperinis ekspansionizmas nukreipiamas ne į kaimyninių teritorijų, o į savos teritorijos užvaldymą bei įsisavinimą. Tačiau „liberalios imperijos“ šalininkai apeina rusiško politinio ir nacionalinio mentaliteto ypatumą –

tikima, jog Rusija didi yra tik tada, kai jos bijoma. Garbinant Rusijos imperinį kumštį, iki šiol garbinami ir didžiausi rusų tautos bei kitų tautų naikintojai – Stalinas, Leninas, Dzeržinskis, kurių įsakymus be gailės žudyti tautiečius ekstazės apimti vykdė milijonai.

Akivaizdžiu pavidalu naujoji agresyvaus šantažo imperinė Rusijos politika apsireiškė jos santykiuose su Gruzija, o kiek vėliau tokios politikos smūgi teko atlaikyti Estijai. Gruzijai prieš kurį laiką buvo paskelbta blokada – išskirtinis grėsmingas reiškinys Europos scenoje. Sąmoningai isteriška antigruziniška kampanija, gruzinų vijimas iš Rusijos pridengia realius geopolitinius Rusijos siekius, o sykiu kuria bei įtvirtina visuomenės sąmonėje išorės priešo vaizdinį, kuris sutelkia visus nacionalistus, fašistuojančius bolševikus, sveikinusius „išdavikų“ Aleksandro Litvinenkos ir žurnalistės Anos Politkovskajos nužudymus. O ir Ukrainos prezidento Viktoro Juščenkos nuodijimo byloje vis labiau ryškėja rusiško dioksino pėdsakas.

Visa Europa užgniaužusi kvapą 2007 metų gegužės pradžioje stebėjo, kaip isteriškai Rusija bandė parklupdyti Estiją, pasinaudojusi vadinamojo sovietinio „Bronzinio kario“

paminklo iškėlimu iš Talino centro. Suprantama, tai buvo tik pretekstas, beje, ilgokai rengtas, kad Rusija galėtų parodyti ne tik savo atgautąją galią, visišką nesiskaitymą su mažųjų kaimyninių interesais, pirmiausiai – visuomeninio stabilumo, – bet ir tvirtintų europiečių sąmonėje savo požiūrį į prieškarį bei pokario istoriją.

Rusijos reakcija nebuvo netikėta – ji yra apraiška jau kelerius metus vykdomos geopolitinės strategijos spausti Baltijos šalis, neleidžiant joms visiškai nutraukti saitų su buvusiu okupantu. Šiuo atžvilgiu prisimintina Rusijos politikų sukelta isterija dėl Baltijos šalių prezidentų dalyvavimo bei nedalyvavimo švenčiant pergalės prieš fašistinę Vokietiją 60-metį. Baltijos šalys susilaukė kaltinimų, kurie kartojami ir dabar, – esą jos sąmoningai menkinančios rusų tautos žygdarbių, atgaivinančios fašizmą ir pan. Tos sąmoningai kurstytos isterijos rezultatas – sociologinių apklausų duomenys, parodę, jog Latvija rusų imta laikyti nedraugiškiausia valstybe, prie kurios prišlietos ir Estija su Lietuva, jau nekalbant apie Gruziją.

Pagrindinis istorinis, vis labiau politiniu santykiuose su Baltijos valstybėmis tampantis yra rusų kario nusakymo klausimas – išvaduotojas ar okupantas? Jis kildina ir klausimą apie Rusiją – išvaduotoja ar okupantę? Nuo atsakymo į šį klausimą priklauso ne tik šalies įvaizdis, bet ir geopolitinės „pretenzijos“. Sutikime, jog šalies-išvaduotojos ir šalies-okupantės įvaizdžiai gerokai skiriasi, o

Nukelta į 14 p.

Turi idėjų KĄ ir KAIP Lietuvoje pakeisti?

Didėjanti „nebeparklupdomos“ Rusijos grėsmė

Atkelta iš 13 psl.

gyventojams daug maloniau gyventi šalyje-išvaduotojoje ir būt išvaduotojų palikuonimis.. Todėl visiškai aišku, jog Rusija niekaip nesitaikstys nei su kario-okupanto, nei su šalies-okupantės apibūdinimais. Nesileis Rusija į kalbas ir dėl sudėtingesnio karo ir pokario istorijos aiškinimo, teigiančio vykus ir išlaisvinimą, ir okupavimą, – kadangi šitai nebus priimtina didžiuliai Rusijos žmonių, o sykiu ir neleis Rusijai įgyvendinti geopolitinės strategijos įtraukti Pabaltijį į savo politinės globos zoną.

Okupacijos klausime glūdi svarbus geopolitinis aspektas. Pripažindama Pabaltijo šalių okupavimą ir sutinkanti su okupantės apibūdinimu Rusija netektų pagrindo teigti pasauliui, jog laiko šį regioną savo interesų zona. Tačiau jau a. a. prezidento Boriso Jelcino Rusija buvo pripažinusi Baltijos šalių okupavimo faktą. Laikai pasikeitė, ir tas pripažinimas interpretuojamas kitaip – esą Vakarų šalys pasinaudojo Rusijos silpnumu ir priverstė ją pasirašyti šaliai nenaudingus susitarimus, o radikalesnės politinės jėgos atvirai kaltina tuomečius valstybės vadovus išdavyste. Prisiminkime prezidento Vladimiro Putino išsakytą įsitikinimą, esą Sovietų Sąjungos suirimas buvusi didžiausia XX amžiaus geopolitinė katastrofa. Rusijos

Vilmos Eidulynaitės nuotraukos

vykdomos informacinės propagandinės kampanijos, pasitelkusios dideles istorikų pajėgas, atgaivino „savanoriško prisijungimo“ idėją, kurios išvada – Sovietų Sąjunga išlaisvino iš vokiečių fašistų savo Pabaltijį.

Talino įvykiai parodė, jog „pabaltijiečių fašistų“ paveikslui kurti naudojamas paprastas, tačiau veiksmingas būdas – grupelės jaunimo vaikštinėja iškelusios transparentus ar vėliavas su užrašais „Fašizmas nepraeis“. Visą kitą propagandinį darbą padaro ES visuomenės informavimo priemonės. Visiškai nesvarbu, kad

fašizmu Estijoje nė nekvepia, tačiau žinias vartojančio žmogaus, juolab turtingos šalies piliečio sąmonėje suveiks elementari logika: jaunimas priešinas fašizmui, vadinasi, esama fašistų.

Kurstydama savo piliečių isteriją neva „priešiško“ Pabaltijo atžvilgiu, sleisdama „pabaltijiečių fašistų“ įvaizdį, Rusija didinamu spaudimu bei įtampa stengiasi kuo tvirčiau „prijungti“ Baltijos šalis prie savo politinio informacinio lauko – juk neapykanta saisto stipriau nei meilė. Sykiu siekiama įteigti ES vadovams bei piliečiams tarsi akivaizdų Rusijos interesų zonos supratimą. Galima nujauti, jog „fašistų“ temos eskalavimas turi ir kitą tikslą – paruošti europinę publiką rimtesniems nedraugiškiems veiksams Baltijos šalių atžvilgiu. Juk kovojant su „fašistais“ ne nuodėmė jiems ir stipriau trinkelėti.

Estijos įvykiai savaip patvirtino 2007-ųjų pradžioje Miunchene prezidento V. Putino išsakytas mintis, kurias Rusijos žiniasklaida pateikė kaip paliudijimą, jog atgimusios Rusijos jau niekas niekada nebeparklupdysiąs. Džiaugiamasi, jog pagaliau atėjo laikas, kai Vakarai turi skaitytis su naujosios Rusijos galia ir tikimasi tą galią artimiausiu metu virsiant pasauline. Sveikinami visokie griežti Vakarams skirti pamokymai, kurie suvokiami kaip Rusijos didybę tvirtinantis „atkirtis“. Tad nėra netikėta, kai griežto atkirčio susilaukia ir kaimyninės šalys.

Vakarų šalims Rusijos vadovo išdėstytos mintys, taip pat ir kalbos tonas padarė didelį įspūdį. Ir įvairių pakraipų politikos apžvalgininkai, ir aukščiausio lygio politikai suvokė, jog V. Putinas iš esmės išsakė dabartinės Rusijos politinio elito nepasitenkinimą pasaulyje susiklosčiusia tvarka ir pareiškė, jog nuo šiol Rusija nebesitaikstys su jai neva Vakarų pasaulio

primestu ją žeminančiu vaidmeniu. Buvo įvardyti esminiai pasaulio nestabilumą skatinantys veiksniai ir pagrindinė jų priežastis – dabartinė Jungtinių Valstijų globalinė politika.

Pasak V. Putino, visos pasaulio bėdos – tai amerikiečių globalinės politikos vaisiai. Rusijos prezidento manymu, vienos galios centras dabartiniame pasaulyje neįmanomas – jis pats ima naikinti save, todėl vis labiau remiamasi gryna karine jėga. Tačiau vien karine galia konfliktų neįmanoma numaldyti. Pareikšta, jog Rusija didžiausia savo grėsmė laiko tolesnę NATO plėtrą ir yra pasirengusi deramai atsakyti į tos plėtros iššūkį. Po kurio laiko Rusija pakėlė skraidymams savo ilgokai angaruose stovėjusius strateginius bombonešius, ėmė demonstruoti naujos karinės techniko, taip pat vakuuminių bombų pavyzdžius.

Rusijos požiūris į NATO plėtrą yra sykiu ir požiūris į kaimynines NATO šalis – vis labiau „kaista“ buvusių sovietinių šalių zona. Rusija visokiais būdais stengiasi priversti Vakarus susitaikyti su mintimi, kad kai kurios posovietinės, dabar Europos Sąjungai ir NATO priklausančios šalys buvo ir bus „teisėtų“ Rusijos geopolitinių interesų sritis. Daugėjant konfrontacinės retorikos Baltijos šalys artimiausiu metu gali tikėtis kai kurių nemalonių savo didžiosios kaimynės akibrokštų.

Kalbos apie tai, kad Rusijos jau nebebus įmanoma parklupdyti, kad Rusija jau atgimė, keliai ir greitai susigrąžins deramą galią, susilaukia didelio Rusijos gyventojų pritarimo. Sociologinių tyrimų duomenys rodo, kad gerokai daugiau kaip pusė gyventojų priešais jau laiko Europos Sąjungą, NATO ir Jungtines Valstijas. Tad Rusijos imperinės galybės ir didybės atkūrimo bei įtvirtinimo strategija susilaukė gyventojų palaikymo, o tas palaikymas padeda Rusijos elitui stiprinti autoritarinį valdymą, pasitelkti ir naujomis sąlygomis pritaikyti stalininės politikos paveldą, pavyzdžiui, melagingą Baltijos šalių savanoriško stojimo į Sovietų Sąjungą koncepciją.

Kaimyninėms šalims derėtų įdėmiau stebėti Rusijos vykdomos imperinės politikos apraiškas. Kaimyninių politinis, ekonominis bei teritorinis „užėmimas“ yra imperijos atkūrimo sąlyga ir sykiu priemonė, palaikanti imperinį mentalitetą. Kadangi Rusija vis labiau pasitelkia ksenofobiją – neseniai didžiausiais rusų priešais laikytus latvius kuriam laikui keičia gruzinai, po to estai – tai neilgai truks įtikinti dalį šios šalies visuomenės, kad vėlei gyvenama priešų apsuptyje, o kaimyninės šalys, ypač mažosios, tik ir taikosi visokiais būdais Rusiją bei rusus pažeminti. Tad tokias kaimynes gali pririnkti taip „pamokyti“, kad joms nebekiltų noras net užsiminti apie išsivalvotas skriaudas ar okupacijas.

Esė konkursas

PADOVANOK SAVO VIZIJĄ LIETUVAI!

Konkurso prizinis fondas – 30 000 Lt!

IŠSIRINK TEMĄ IR RAŠYK!

- Kaip sustabdyti karą keliuose?
- Tautinio tapatumo išsaugojimas globalėjančiame pasaulyje
- Ką daryti, kad senatvė Lietuvoje būtų laiminga?
- Lietuva – Rusija: sugyvenimo strategijos
- Ko reikia, kad Lietuva būtų laiminga, turtinga šalis?
- Turizmas Lietuvoje – kuo mes įdomūs pasauliui?
- Pasaulio akys krypta į Aziją. Ar ten yra vietos Lietuvai?
- Kaip išnaudoti klimato kaitą?
- Kaip įtraukti emigrantus į Lietuvos gerovės kūrimą?
- Kaip pakelti mokslo prestižą?

NEPAMIRŠK!

- Esė apimtis – iki 20 mašinraščio puslapių.
- Esė siųsti iki gruodžio 1 d. registruotu laišku: savaitraštis „Atgimimas“, T.Vrublevskio g. 6, LT 2600 Vilnius arba el.paštu: vizija@atgimimas.lt
- Apdovanojimų ceremonija įvyks 2008 m. sausio mėn.
- Informacija apie konkursą taip pat ir www.atgimimas.lt

KONKURSO KOMISIJA

Vytautas Bučas, Robertas Dargis, Monika Garbačiauskaitė, Alvydas Jokubaitis, Stanislovas Kairys, Vladas Lašas, Elena Leontjeva, Darius Maikštėnas, Gitanas Nausėda, Kęstutis Petrauskis, Ringaudas Ručys, Romas Sakadolskis, Vladas Vitkauskas, Antanas Zabulis.

ORGANIZATORIAI

atgimimas

EIKA

PARTNERIAI

Lietuvos televizija

Lietuvos radijas

Falck Security

OMNIT

DELFI

inred

LIETUVOS UNIVERSITETAS

VRS GRUPE

■ **Panašu, jog dabartinė Baltarusijos vadovybė galiausiai išsprendė dilemą dėl AE statybos tikslingumo savo teritorijoje. Baltarusijos valdžios organai pasirengę greitinti nuosavos atominės elektrinės statybą.**

AE statyba Baltarusijoje bus vykdoma maksimaliai priartėjant prie Rusijos Federacijos sienų. Perspektyviausiomis laikomos Bychovsko ir Šklovskio–Goreckio vietovės, esančios Mogiliovo srities šiaurėje ir pietryčiuose. Artimiausiu metu Baltarusijos vyriausybė turės pasirinkti vieną iš jų. Išankstinė dviejų AE energetikos blokų statybos kaina pagal oficialius skaičiavimus svyruoja tarp 2,5–3,5 mlrd. dolerių.

Kas gi pastūmėjo baltarusius, patyrusius Černobylio katastrofą, žengti šitą žingsnį?

Pagrindinė šių statybų priežastis – Baltarusijos vadovybės siekis užtikrinti šalies energetikos saugumą, o pirmiausiai – sumažinti priklausomybę nuo Rusijos. Šiuo metu Baltarusija importuoja 85% elektros energijos (41,2% iš Ukrainos ir 43,8% iš Rusijos). Taigi 93% gaunamos energijos šalyje yra gaminama naudojant rusiškas dujas.

Baltarusijos valdininkai ir mokslininkai ne kartą argumentavo realizuojamo projekto naudą ir vertingumą. Visų pirma buvo pabrėžiama tai, jog AE statyba suteiks galimybę sumažinti gamtinių dujų vartojimą 3,5–5 mlrd. dolerių per metus. O tai reiškia, jog bus sutaupyta 350–500 mln. dolerių per metus (šie apskaičiavimai grindžiami dabartine dujų verte Baltarusijoje, o šios vertės, savaime aišku, kils), 15–20% sumažins elektros energijos gamybos kainą bei apribos šiluminį efektą sukeliančių dujų išmetimą į atmosferą apytikriai 7–10 mln. t. Drauge, panaudodama Kijoto protokolo realizavimo mechanizmus, statyba skatins šalies ekonominį augimą. Be to, dar vienas argumentas naujojo projekto naudai – galimas energijos šaltinių stygius svarbiausiam jos tiekėjui, Rusijai.

Baltarusija yra tokioje padėtyje, kai alternatyvių, su energija susijusių sumanymų naudojimas yra gana problemiškas: vėjo greitis čia – 3,5 metrai per sekundę, geoterminiai šaltiniai randami tik gilumoje, nepavyksta naudotis saulės energija. AE statybos naudingumą patvirtina ir praėjusių metų pabaigoje Tarptautinės energetikos agentūros paskelbtas pranešimas „Pasaulinės energetikos perspektyvos“, kuriame kviečiama stambiausių šalių vyriausybes pagreitinti atominės energetikos plėtrą įtraukiant naujų AE statybą.

Pagrindinis Baltarusijos uždavinys ateinančiame etape – sumažinti neigiamą visuomenės požiūrį į AE. Vienas iš svarbiausių įrodymų yra tas, jog visiškai netoli nuo Baltarusijos sienos išdėstytos keturios AE: Černobylio ir Rovenos jėgainės Ukrainoje, Smolensko – Rusijoje ir Ignalinos – Lietuvoje.

Tuo metu ne visos Baltarusijos sritys spinduliuoja optimizmu. Pirmiausiai su mokslinės bendrijos nuomone nesutinka ekologai. Žalieji paskelbė pareiškimą Rusijai: „Atominė energetika Baltarusijai – rizika šalies ekonomikai“, kuriame teigia, jog „atominė energetika niekada nebuvo menkavertė. Atominę energetiką sau gali leisti tik turtingos šalys, kurios po slaptos ir tiesioginės šelpimo sistemos yra pasirengusios palaikyti žemus AE tarifus. Visų pirma tai susiję su brangiu atominės atliekų (kurių realizacija techniškai iki šiol neišspręsta) naudojimu ir senų energijos blokų eksploatacijos pabaiga“.

Baltarusijoje taip pat gyvuoja visuomenės iniciatyvos, kurios palaiko ekologinio šalies saugumo idėją. Dar 2006 metų pradžioje keletas Baltarusijos nevyriausybinių organizacijų susivienijo ir pra-

AE statyba Baltarusijoje:

EKONOMINIS LŪŽIS AR NAUJASIS ČERNOBYLIS

ALEKSEJUS MICHALOVIČIUS

dėjo kampaniją prieš atominės elektrinės statybą Baltarusijoje.

Ekologų būkštavimai sąlygoja tai, kad radioaktyvios liekanos iš dalies turėtų būti laidojamos Baltarusijos teritorijoje (tokie TATENA'os reikalavimai: mažai aktyvios liekanos saugojamos po žeme, specialiuose įrenginiuose tų šalių teritorijose, kuriose veikia AE). Dėl to būtų pastatyta speciali saugykla bei radioaktyvių liekanų saugojimo centras. O AE veikimo trukmė tik 20–25 metai. Be to, neišvengiama būtų šiluminė aplinkos tarša bei užteršimas radioaktyviaisiais nuklidais.

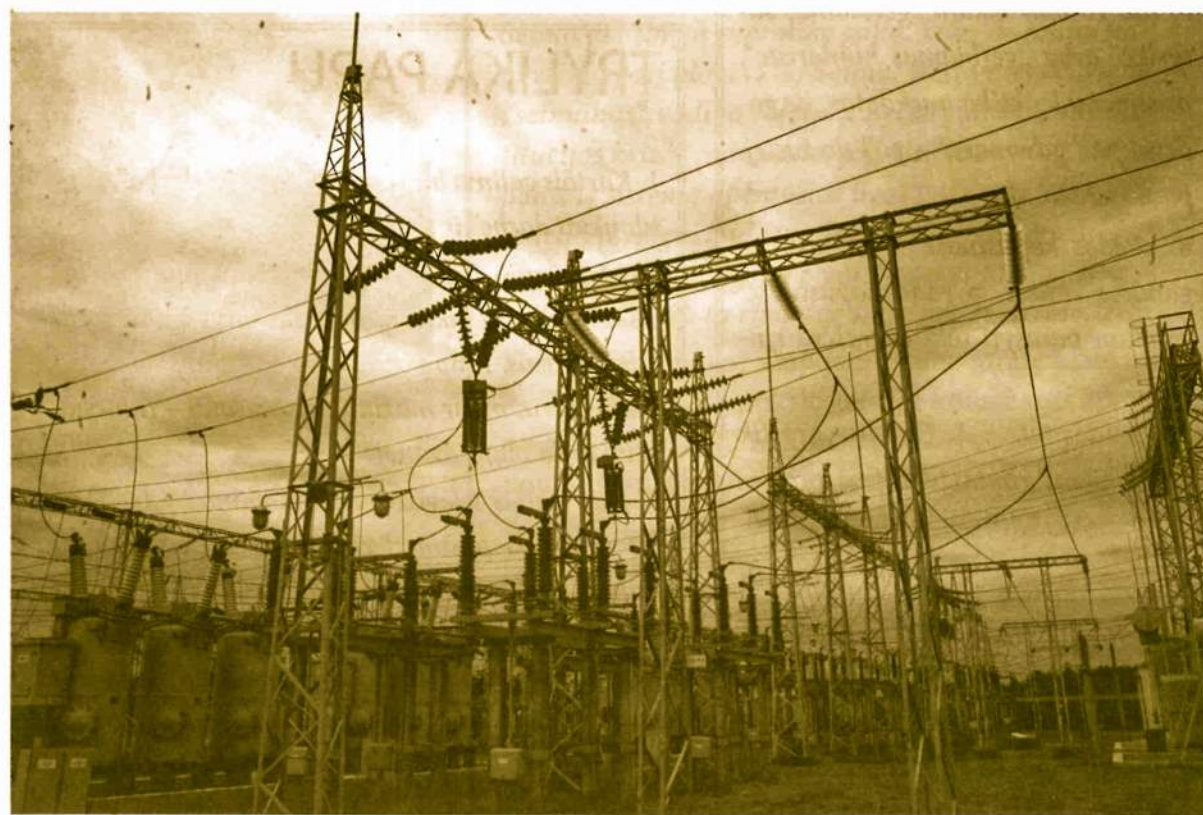
Tuo metu kai kurie mokslininkai taip pat neatsisako nuosavos AE įkūrimo idėjos. Buvęs Atominės energetikos instituto direktorius ir nedidelės atominės elektrinės „Pamyr“ įkūrėjas, šiuo metu nevalstybinio radioaktyvaus saugumo instituto „Belrad“ vadovas Vasilijus Nesterenka interviu „Deutsche welle“ teigė, jog Baltarusija nesugebės rasti valstybės biudžete pakankamai pinigų, kad

organų gebėjimus paveikti visuomenės nuomone, juokai čia menki...

Dviejų viena kitai prieštaraujančių pusių svyravimas lemia Baltarusijos atsisakymą prisijungti prie naujo Ignalinos AE reaktoriaus statymo projekto. Pagrindinis atsisakymo motyvas – AE statyba kitos šalies teritorijoje „sąlygoja nepakankamą rūpinimąsi ekonominiu ir energetiniu saugumu, kad tai sukeltų aiškią investicijų ir kapitalo riziką valstybėje, be to, ne tik finansinę, bet ir politinę riziką“.

Kai žinai šiuos faktus apninka jausmas, jog Baltarusijos vyriausybė svarsto AE statymo projektą ne kaip rūpinimosi šalies energetikos saugumu artimiausiu metu galimybę, bet daugiau kaip į banalų būdą paslėpti energiją disponuojančiųjų papildomas išlaidas.

Būtent tai ir sukelia tam tikrus būgštavimus. Kad tik lenktynėse dėl „trumpalaikio pelno“ nebūtų nutylėtas galimas pavojus žmonių saugumui,

galėtų pastatyti tinkamą ir saugią AE, kuri, be viso to, dar ir greitai neatsipirktų.

„Aš manau, jog jeigu mes pastatysim du blokus, tai tam reikės ne mažesnės nei 10 mlrd. dolerių sumos. Vien tik patys įrenginiai atsieis daugiau nei 5 mlrd. ir dar tiek pat pareikalaus infrastruktūra. Ne tik mes, bet ir mūsų vaikai bei anūkai turės mokėti šitą skolą dešimtmečiais“, – teigia Vasilijus Nesterenka. „12–15 metų – tai minimali AE statymo Baltarusijoje trukmė. Tikrai ne trumpiau. Mažai jėgainei darbuotojus mes rengėme 10 metų. Pasirengimas infrastruktūrai neprasidėjo“.

Svarbiausias ir turbūt pats svarbiausias argumentas prieš AE statybą – tai didžiosios dalies gyventojų baimė. Jie iki šiol negali atsigausti po Černobylio avarijos. Pagal Nepriklausomo socialinio, ekonomikos ir politikos tyrimų instituto praėjusių metų duomenis (Vilniaus m.) 52,2% respondentų nepalaiko AE statymo idėjos, 30% – palaiko ir 13,4% žvelgia į AE statybą abejingai. Betgi Baltarusijos prezidentas užtikrino, jog Baltarusijos gyventojai, smulkmeniškai ir visapusiai informuoti apie esamą situaciją ir energetikos perspektyvas, palaikys šį projektą. Žinant baltarusišką valdžios

slypintis AE statyboje. Nes jeigu apsvaistytume visą AE veikimo ciklą ir į jį įeinančias statybas, eksploatacijai užbaigti, kuro importui reikalingas sąnaudas bei pastangas apeiti ekologines problemas, tai kažin ar atominė jėgainė būtų rentabili.

O čia, be to, pasirodė pareiškimas apie tai, jog Baltarusija ketina paleisti AE jėgainę per ketverius–penkerius metus. Tokie gniuždomi terminai, pasak Baltarusijos ministro pirmininko Sergejaus Sidorsko, nustatyti prezidento Aleksandro Lukašenkos. Realizuoti projektą skiriama 8–9 metai, tačiau prezidentas paliepė sumažinti terminus. Nenoromis peršasi Černobylio AE analogija, kai jėgainė taip pat buvo pastatyta pirma laiko. Būčiau tikėtis, jog atsirastų žmonių, gebančių įtikinti Baltarusijos valdžios organus, kad yra tokios veiklos rūšys, į kurias be jokių svarstymų reikia sutelkti visas technologijas ir kuo greičiau.

Tuo metu jau dabar Baltarusijoje galima pastebėti, kad laipsniškai nutraukiamos mokslo tiriamosios ir labdaringos programos Černobylio AE avarijos pasekmėms pašalinti. Šaliai, pradėjusiai kurti savą atominę energetiką, tai jau nebeaktualu...

TRYLIKA PAPŲ

1. Keista, kad jie (žaidėjai) praktiškai visada ginčijasi su teisėjais ir praktiškai niekada – su treneriais. Man rodos, tai dėsni, kuris veikia ir gyvenime...
2. Parašytino romano pavadinimas: „Trise užstalėje, neskaitant televizoriaus“...
3. Banditas – ne profesija, o mentalitetas. Todėl man atgrasūs terminai „profesionalus žudikas“ ir panašiai...
4. Kovotojai už idėją žudo realius, natūralius, konkrečius žmones...
5. J. Bašmetas irgi taip sako: skonis – tai viskas...
6. Yra žmonių, kurie šluoja gatvėmis taip, lyg žinotų, kur eina...
7. Kai girdžiu sakant „gerbiamas satyrike“ arba „gerbiamas humoriste“, prisimenu lenkišką anekdotą: „ile go-dzin, pan go'wniarz? – po'l do šustej, pani kurwa“...
8. „Pėdos kopūstuose“... Jei tave ne gandrais atnešė, o rado kopūstuose, galėtum parašyti tokį eilėraščių rinkinį...
9. Pseudocitata... A. Camus: „Yra tik viena tikrai rimta filosofinė problema – mokesčiai“...
10. 7-os papos papildymas: „Kaip jūs manot, gerbiamas politike? – Taip ir taip, gerbiamas žurnaliste“...
11. Toks prietaras... Jei palikai atsuktą kraną, daug už vandenį turėsi mokėti...
12. Dar vienas prietaras... Jei pernai balsavai už konservatorius, šiemet balsuosi už socialdemokratų...
13. Kodėl humoro laidos personažai – kirpėja ir taksistas? Ar negalėtų, pavyzdžiui, būti filosofė ir antropologijos profesorius? Galėčiau į tą klausimą atsakyti, bet tada jau bus nuobodu...

TRYLIKA PAPŲ

1. Įsijungiau televizorių... Maniau, kad žiūriu kokio nors Lietuvos teatro spektaklį. Ne – paaiškėjo, kad tai Konstitucinio Teismo posėdis – spręstas klausimas, gali nepartietis kandidatuoti į savivaldybę, ar ne...
2. Kad neišnyktų kai kurios ekosistemos rūšys – žiogai, rykliai, poetai – reikia jas globoti...
3. Vieną kartą sakiau Donaldui – jei tikėčiau Dievą, tai vis tiek man rūpėtų, o kas už jo? Jei tikėtum, atsakęs Donaldas, tai nerūpėtų...
4. Kitą kartą sakiau Gražinai – argi ne taip pat elgtumėmės visų valdininkų, verslininkų ir politikų vietoje? Mes jų vietoje niekada nebūtumėm, atsakius Gražina...
5. „Savinieka aršiau puikybės“ – priminė man Bruno...
6. Eufemizmas – „mat jį pagaliai!“
7. Tūlas gyvulėlių mylėtojas su artimu savo irgi kaip su gyvuliu elgiasi...

8. Yra atlikėjų, kurių pagrindinis talentas – tai noras dainuoti. Užuoť eję giedoti į vonią, jie lenda į televizorių. Paslaptinas mūsų laikų gamtos reiškinys...
9. Makiažo pramonė formuoja nuomonę, kad viskas labai paprasta – išsidažai ir tu esi...
10. Nenorėčiau gauti nuolaidų kortelės „Visam likusiam gyvenimui“. Dabar man maždaug 70, tai užtektų kokiai 30-čiai metų. Apskritai siaubinga formulė – „likusiam gyvenimui“...
11. Tai, kad „gailestingumo seselė“ pavirto „gailestingąja sesele“ aiškiai mums sako, jog „poetų tauta“ virsta sentimentalių kičmenų tauta, iš esmės – kietuolių. Beje, kalbos inžinieriai stengiasi išnaikinti ir „gailestingumą“, ir „gailestingąsias“, ir „medicinos“ seseles. Dabar tai vadinasi „bendrosios praktikos slaugytoja“ – gelbėkit!
12. Meno taip gausu, kad gali būti, jog netolimoje ateityje trys iš dešimties sutiktų žmonių bus skulptūros...
13. Interviu klausimas jubiliejaus proga: „Kuo būsit, kai suaugsit?“

TRYLIKA PAPŲ

1. Kartais galima būtų sakyti „lankyti darbą“, „apsilankyti darbe“ ir panašiai...
2. Menkesnio išsilavinimo ir labiau nuo oro bei visokių kitokių faktorių priklausantys žmonės yra labai budrūs. Kaip peliukai po grindimis. O didesnio išsilavinimo ir mažiau priklausomi – ramesni. Kaip drambliai savanoje...
3. Dar vienas televizoriaus žiūrėjimo būdas – ne budistinis, o postmodernistinis... Melodrama su futbolo elementais – du kanalai pramaišiu...
4. Telefonas yra klaidingas. Jau du kartus panašiai yra atsitikę... Kalbėjau su Algimantu, ir taip iš kalbos išėjo, kad kažkurioje vietoje pasakiau „viso gero“. Algis greitai atsakė „viso geriausio“ ir padėjo ragelį. Galima sakyti – užčiaupė.
5. Trumpai šnekanč, daugelis kalba iš savo apkasų...
6. Rusai vis sako, kad nereikia perrašinėti Istorijos. Sutinku. Bet reikia ją žinoti, o ne kalbėti nesąmones ir vadinti tai Istorija...

7. Paklaustas, ką veiki, visada gali atsakyti, kad galvoji, nors ir malkas pjautum. Arba atvirkščiai...
8. Daug progų praleista gyvenime, išskyrus progas susinervinti...
9. Esu sakęs, kad kilus problemai vyrai klausia, kodėl reikia perstumt spintą, jeigu galima neperstumti, o moterys – kodėl neperstumti, jeigu galima perstumti. Dabar sakau dar daugiau... Vyrai tokiais atvejais dar stengiasi nuodugnai ir trūks plyš pagrįsti, kad „negalima“, o moterys vadovaujasi savo įgimta intuicija ir nepriekaištingu skoniu...
10. Amerikoniška formulė „Ar galėčiau jums padėti?“ Lietuviška menama – „Kaip galėčiau jums atsikratyti?“
11. Matyt, jautiesi labai geras esąs, jei taip trokšti pasidauginti...
12. Kai kas mano, kad kalba yra tai, ką reikia taisyti. Ne, brolyčiai! Kalba yra bendravimo priemonė ir ją įdomu tyrinėti. „Bendrosios praktikos slaugytojų padėjėjas“ kadaise „slaugėmis“ vadino arba net „slaugutėmis“. Žiaurių žmonių vis dėlto esama pasaulyje...
13. Jeigu kas rengiasi tuoktis, priminsiu, ką sako Maxas Frischas... „Galbūt santuoka apskritai yra tik takto reikalas“.

„Akiračius“ galima prenumeruoti:

„Akiračius“ galima užsiprenumeruoti Lietuvos pašte ir nusipirkti „Kauno spaudo“ kioskuose. Metinės prenumeratos kaina Lietuvoje 30 Lt. Prenumerata užsienyje 32 USD. Dėl prenumeratos rašyti info@akiraciai.lt. „Akiračių“ skaitytojais Lietuvoje gali prenumeruoti mėnraštį, pervesdami pinigų pagal šiuos rekvizitus: Visuomeninė organizacija „Akiračių rėmėjų“ klubas. Šaskaitos Nr. LT65 7300 0100 7464 8534. AB bankas „Hansabankas“, banko kodas 73000. Būtina nurodyti tikslų gavėjo adresą ir pavardę.

„Akiračių“ administracijos atstovas JAV – Vytautas Germanas, 6118 Ivanhoe Avenue, Lisle, IL 60532.

Užsienio prenumeratoriai gali su juo susisiekti visais prenumeratos ir čekių siuntimo klausimais.

akiraciai
ISSN 1822-153X

Leidėjas: visuomeninė organizacija „Akiračių rėmėjų klubas“
p/d-2436, LT-44016, Kaunas ACP
El. paštas: info@akiraciai.lt
Interneto svetainė: <http://www.akiraciai.lt>

Redakcija:

Vyr. redaktorius Virginijus Savukynas, redaktorė Birutė Garbaravičienė,
administratorės Vida Drungienė dizainerė ir maketuotoja Skaidra Vaicekauskienė

Redakcinė kolegija:

Egidijus Aleksandravičius, Kazys Almenas, Leonidas Donskis, Mykolas Drunga, Vytautas Germanas, Darius Kuolys, Arturas Mickevičius, Raimundas Mieželis, Andrius Navickas, Zenonas V. Rekašius, Vaidas Repečka, Alfred Erich Senn, Julius Šmulskštys, Tomas Venclova
Prenumerata žr. <http://www.akiraciai.lt>.
Spaudai parengė UAB „Versus aureus“ leidykla. Tiražas 2000 egz.

ISSN 1822-153X

9 771822 153007

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
REMIMO
FONDAS

